

**NG'E MUMBI
NYASAYE ACHIEL
NYADIDEK
(GODHEAD)**

**SINGRUOK
(COVENANTS)**

Puonj Mar Muma e rang'iny ma malo

by
Jerry Bates

Funded by
World Evangelism
Publications

@ Copyright - World Evangelism
Publications

InDesign Layout: Shane Fisher

First printing, 3,000 copies, 2024 - **Luo**
2nd edition

Printed by:
World Evangelism Publications,
Winona, MS 38967

Weche Motelo

Kawang'eyo puonj maber man kod nengo manie Muma en gino mayot. An kod adier ni bugni biro kete mayot ahinya.

Nikech aseng'eyo jandiko mar puonj Muma-ni kuom kinde mathoth, jal mong'e chirne kod puonjne motegno mar Muma, abiro bedo kod ilo ka agoyo bugni. Nyadimang'eny osemora kod kaka jandiko mar bugni owadwa Jerry Bates puonjo, mondo omi ng'ato ong'e puonj mar Muma. Eyorni oti kode bende e ndiko, mondo mi wang'e puonj mar "Nyasaye achiel nyadidek" kaluwore gi Muma. Jandiko nokawo sechene kopuonjore kendo mondo wan bende wang'e puonjni, ka oluwo mana Muma.

Warwako penjo moro amora mopenji, e kinde ma ipuonjorie. Puonj ka puonj nietie penjo e rumbe, bang'e iduok penjogo eka imi japuonjni. Akwayo ni iduok penjogo bang'e imi japuonjni kendo ikan bugno e ndalo mabiro mondo obi okonyi. Bed kod adiera ni, ibiro yudo mich maber mar ng'eyo Nyasaye ka itieko puonjori kod bugni. Mad Nyasaye ogwedhi, ka ipuonjori kendo ichi-wori e nyim Nyasaye!

In the service of the Lord,
PHILEMON RAJAH
Director- J.C. School of Evangelism
Madurai, India

WECHE MANIE BUGNI

NYASAYE ACHIEL NYADIDEK

1. Ber puonj mar Nyasaye achiel nyadidek.....5
2. Yesu en Nyasaye.....15
3. Roho Maler en Nyasye.....26
4. Nyasaye ma en Wuonwa en achiel.....33
5. Tie Nyasaye achiel nyadidek nyiso ang'o.....39

SINGRUOK

1. Singruoge manie Muma 45
2. Chike mag Musa 52
3. Chike mag Kristo 57
4. Teko mar Singruok Manyien.....63
5. Mon ariyo kod chike ariyo.....71
6. Ranyisi mineno mag Singruok Manyien.....77

PUONJ MOKUONGO BER PUONJ MAR NYASAYE ACHIEL NYADIDEK

Puonj mar Nyasaye achiel nyadidek “en achiel kuom puonj Kristo ma ji lalore ahinya, to pod en achiel kuom puonj man kod nengo. Ok onego obed gino ma iwuoro ahinya ni en gima tek mondo wang’e Nyasaye, to wadwaro ni mondo wang’e Nyasaye ma wawinjo manie e pachwa matin. Kata kamano, en gino makare mondo Jo Kristo obed gi winjo e puonjwa ni man kod nengo. Puonj mar ‘Nyasaye achiel nyadidek’ nyiso ni adek, Nyasaye Wuoro, Nyasaye Wuowi kod Nyasaye Roho Maler giduto gin Nyasaye, to ok ni nyiseche adek, en mana achiel. ‘Nyasaye achiel nyadidek wuok e dho Latin manyiso ni ‘Adek eyi achiel’, ma en Nyasaye achiel nyadidek ma nwoyo mana ‘Adek ei achiel’ mar Nyasaye’. To nikech ma en gima tek mondo iwinji, ng’eny ji mino wach e wachni ahinya, ka ta giloke e yo moro ma kwedo wachni ‘Nyasaye achiel nyadidek’ ni en yo makende mar Yesu kata Roho Maler kata ariyogo duto. E thor puonjni, mokuongo wabi-ro ng’iyo penjoni, ‘Be puonj mar Nyasaye achiel

nyadidek kelo pogruok moro amora?'. Bang'e wabiro ng'iyoy moko kuom ndiko mawuoyo kuom Nyasaye achiel nyadidek ma en Nyasaye Wuoro, wuowi, kod Roho Maler. Mogik wabiro puonjore kuom penjoni, 'Be puonj mar Nyasaye achiel nyadidek nyiso gimoro?'

Ang'o momiyo jomoko manyo yoo mar weyo puonjni?

Jomoko de wachni, adiera puonjni kelo pogruok matin. Kaluwore kod pachgi, onge gino ma ok kare e kit lemo minyalo loki, kata obedo ni Nyasaye achiel nyadidek ne ok en mar adiera, thor wach maduong' mar Kristo ne ogweny martin ahinya. Kata kamano, Jo Kristo mang'eny kuom adiera ok winj puonjni mar Nyasaye achiel nyadidek, kuom mano, ma kelo pogruok mane? Rapim ma jomoko tiyogo e kwedo adier en, 'Ma konya gang'o?' E weche mamoko en ni, ka ok okonya e chopo dwacha, to onego okete tenge kata kik puonje. Puonjni be kelo pogruok, kuom mano, ne jo Kristo mamoko gineno ni mondo gikete tenge. Ne jomoko en gino man kod nengo kuom luwo Yesu. Kuom weche ma osewachi malo kanyo, ji mathoth wacho ni Nyasaye achiel

nyadidek kelo pogruok ne joKristo kendo kuom
mano ok onego opuonje.

Eyo machielo, yie manie Nyasaye achiel
nyadidek kelo nonro matut manyien mar Kris-
to eyi achiel. Gino minwoyo ahinya e din ma
tinende en ber mar dinino nigo kaluwore kod
kit dak ma wadago. E yo moro amora, Nyasaye
achiel nyadidek ok luw kido moro amora maber
manyalo ywayo ng'ato, kuom mano, jomoko wa-
cho mathoth ni mondo puonjni kik puonji.

Puonjn mar Nyasaye achiel nyadidek en
achiel kuom puonj ma jodin ok oyiego kendo
en puonj mineno kar gir tugo. Dinde mamoko
nyadimang'eny wachoni Nyasaye achiel nyad-
idek en bedo kod nyiseche mang'eny, nikech iny-
isowa Nyasaye achiel nyadidek, ma en, kaluwore
kod pachgi gineno ni en nyiseche adek. Gima ber
moyo, puonjni dwaorore ni mondo olere matut.
Gima rach moyo, onenore ka gino mochochni
makelo pogruok. To nikech Nyasaye achiel nyad-
idek en puonj ma ikwedo, kendo thoth ji gombo
mondo gikete tenge.

Ber mar Nyasaye achiel nyadidek

Kata kamano, puonjni ok en puonj mine-

no anena, nikech onyiso chal mar Nyasaye kaka en. Wach achiel kuom Nyasaye achiel nyadidek machando ji en, ‘Nyasaye obiro e kit ringruok’ kata ‘Nyasaye obedo dhano’. Nyadimang’eny, dhano paro ni Nyasaye bedo Kanye seche ma chandruok madongo timore? Chal mar Nyasaye bedo ringruok manyisowa ni ok ni Nyasaye ok ng’i chandruok mag piny, ooyo, to nobedo achiel kuom piny mondo ores piny. Puonjni bende golo paro ma ok odhi kare mar dinde mar Nyasaye achiel nyadidek ma ok giyiego. Ka Yesu en achiel kuom Nyasaye achiel nyadidek, to de ok oyie mondo otho (to noyie mondo otho).

Machielo, Nyasaye achiel nyadidek oke-lo pogruok e kind Kristo kod dinde mamoko. E pinywa man kod dinde mang’eny, kanisni duto ng’iyo gi ka gima giromre, to pogruok magin go onego ong’i matut kata oketgi tenge. To kata kamano, Nyasaye achiel nyadidek miyo yie machal kamano ok timre. Nyasaye achiel nyadidek ok riwe kod dinde mamoko, ochung kende.

Penjo, ‘Wachom lemowa kuom ng’a?’ Iwache ahinya e kind jo-Kristo. Nikech Muma onyisowa ni mondo kik walam gimoro amora to mana Nyasaye Wuoro, koro lemowa onego wachom

mana kuom Nyasaye Wuoro kende. Yorni mar chomo Nyasaye ka walemo nyiso tich mar moro ka moro e Nyasaye achiel nyadidek kaka neno-re. Kata kamano, kuom adier, paro mar Nyasaye achiel nyadidek nyiso ni ka tije mamoko dwarore ni mondo otim kod Nyasaye achiel nyadidek; giduto gibedo e tijego duto. Roho Maler konyowa e lemowa kuom Nyasaye, e nying Kristo (Jo- Rumi 8:26-27; Johana 15; 16:23). Kamano, e seche ma walamo Nyasaye Wuoro, giduto gin ka achiel sama gikelo duoko kuom lembwa, to ma chunowa ni mondo wapenj penjo kuom pogruok maduong' mar ma e kido mopogore opogore e Nyasaye achiel nyadidek. Lemowa kod kwayowa ichomogi eyi adek mar Nyasaye to ok ni Nyasaye Wuoro kende.

Yo ma ma waluongorego kaka jo-Kristo otenore kod Nyasaye achiel Nyadidek

Nyasaye achiel nyadidek bedonwa ranyisi kaka onego wadagi ng'ato ka ng'ato gi wadgi. Nyasaye achiel nyadidek nikare eyi achiel nyaka chieng'. Wabiro ng'iyio moko kuom ndiko manyiso luor mar Yesu e puonj machielo, to oromo nyiso ni luor duto mar Yesu onego okawe kaka achiel

kuom kido mare mar rwako ringruok manie piny to ok en ringre nyaka chieng'. Yesu nowacho ni onego wabed e achiel (Johana 17:11, 21). Kuom mano en gino mochuno mondo ng'ato ong'e ni Nyasaye achiel nyadidek en eyi achiel eka mondo wapuonjre kaka wan jopuonjrene yo mar bedo eyi achiel.

Wach mokuongo, Jo-Kristo duto onego okawre ni giduto giromre e hera. Sechemoko kuom adiera jomoko nikod mich mopogore opogore ma moko omewo, gin gi nyalo mar yudo tije mopogore opogore; kata kamano, waduto waromre e hera e nyim Nyasaye. Kuom mano onge pogruok e kind jo-Yahudi gi joma ok jo-Yahudi, kata e kind wasumbni gi joma ni thuolo, kata e kind chwo gi mon, nikech uduto un achiel kuom Kristo (Jo-Galatia 3:27-28). Kuom mano, e yo moro amora ma ja-Kristo telone wadgi, kata ng'ato iyiero kaka ng'ama nigi mwandu matin, mano ok gima ber. Chandruok mang'eny osewuok e kanisa kama ng'ato kata ji mang'eny ok oketo chunyi mar golo chiwo, kata konyo jogo mani kod dwaro, kata bende ywaruok mar telo. Kido mokuongo (E kind kido mag Nyasaye nyadidek) ok onyal bedo gi kido mar laro duong' kuom Nyasaye nyadidek; nikech,

kido machal kod mano ok owinjore mondo obedie e Kanisa bende.

Wach mar ariyo, kik bedie ng'ato ma idhia-
lo malo moloyo ng'at machielo. En gima oyango-
re, jo-kristo moko kaka joyalo kata jotelo mag ri-
wruok gin gi telo moloyo jowetegi. Jomoko nikod
mich kata nyalo moloyo, kendo chiwogi e Kanisa
nenore e lela ka gima duong' ahinya. Kaluwore
gi kaka osegwedhigi malo kuom dongruok, moko
kuomgi nyalo golo chiwo moloyo jomoko. E kido
machalo kamano, nitiere thoth ji mogeno jogo
man kod mwandu moloyo joma ongego. Kata
kamano kido machalo kamano ok en gimalong'o
e nyim wang' Nyasaye. Wanyalo ng'iyo kuom ra-
nyisi ariyo; chi liel majachan mane ochiwo oton-
glo ariyo kende mane en go, to pod Yesu nopake
kowacho ni ochiwo mang'eny moloyo jomamoko
duto. E Jacobo 2, Jakobo wuoyo kuom tim mar
nyiso hera kata chiwo luor moloyo kuom jomoko
manyalo donjo e chokruogwa. Nyasaye okawo
jokristo duto marom kuom nengo, ka ok ong'iyo
pogruok moro amora oko manyalo bedo e kind
anywolawa, wan bende onengo watim kamano.
Moloyo mago, e 1 Jokorintho 12 Paulo temo lero
Kanisa kod ringruok mar dhano. Kaka ringruok

ni gi ling'any mangeny mopogore opogore, achiel kachiel ni gi tich mopogore, en kamano bende e Kanisa, nitere joma chokore mang'eny to ng'ato ka ng'ato ni gi tije. Kata kamano ja-kristo ma pod yom yom kik kawe ka gima oonge nengo, to obed ni ng'ato ka ng'ato oti nikech mar bedo achiel kendo kuom gero ringruok mangima. E ringruok mar dhano, ka ling'any achiel ok ti tich maber, ringruogno ok kawe ka gima long'o kendo ma ngimane ber. Kuom mano, Kanisa mar jokristo onge gi winjuok kendo ok girom kuom nengo, ok onengo okawe ka Kanisa mangima.

Timno nyalo nenore e winjuok manie kind kanise mang'eny. Nyadimang'eny tij kani-sa achiel nyalo timore ka ok giparo rachne kata berne manyalo wuok kuom tich moro kata kuom kanise mamoko. Nyadimang'eny kanise go piem, moro kamoro dwaro ni mondo obed madwuong' molooyo machielo. Sama pod onge richo moro amora kuom timo kinda e dongruok, onengo kanise mamoko bende. Bedo ja-kristo ok en kaka piem kuom ohala, ma Jo ohala matindo igolo kod Jo ohala madongo, kendo samoro jomoko nyalo kuyo kokalo kuom kidono, wakawo kidono bedo makare kendo mapile. Kanise onengo oti kod chi-

wo magi mondo gikony mamoko molooyo ritogi nikech en tiji kendgi giwegi. Oyo ok nyal bedo makare kawaneno aluora ma Jo-Kristo achiel mar Nyasaye achiel nyadidek katimo gimoro kende giwegi ka ok odewo berne kata rachne kuom jo-kristo mamoko. Kuom mano, kawang'iyoy nonro mar Nyasaye achiel nyadidek, kanisa ka kanisa dwaro ni mondo gidwarne jo-kristo mamoko dongruok.

Timno bende inyalo nene e anywolawa. Onge ja-kristo (nyathi anywola) ma inyalo wach ni ok en mar nengo kata oonge e anywolano. Kuom mano, onge ng'ato ang'ata ma idwaro ni mondo obed ja-samwuoyo kata ma wachne tin kuom dongruok e ot (anywola). Kuom Nyasaye achiel nyadidek giduto giriwore kendo gitiyo tich kod geno achiel; kuom mano, kawa kawo nonro mar Nyasaye e ngimawa, mano biro miyo ng'ato ka ng'ato e odgi timo tich kuom winjruok kod dongo anywola, molooyo ka ng'ato manyo kuom gombone owuon.

Mogik

Wasebedo ka wawuoyo kuom pogruok ma Nyasaye achiel nyadidek timo e ngimawa. Nyasaye kod Kristo odak e ngima mar jotijegi. Pau-

lo ndiko e Jogonalatia 2:21 ogura kod Kristo, kata kamano pod angima; bende ok en an kendo, to Kristo ema ngima kuoma. Ka Nyasaye odak e iwa, kare koro onengo wang'e gima en. Ka wabi-ro wuoyo kinde ka kinde mawanyalo, wan kaka jo-kristo mondo wabed kod winjruok kod ng'ato gi nyawadgi, nyadimang'eny wiwa wil kata ok wang'eyo ni en nikech ang'o. Kuom mano, pile wawacho kagima yot ni hera dwaro ni watim koluwo yo moro. Mano en adier, to kata kamano pod wadok ir Nyasaye, nikech Nyasaye en hera (1 Johana 4:8). Kuom gimoro amora, kawa kon-yore kuom yo moro amora, gikone wadongo e achiel kod hera ma nwang'ore e Nyasaye achiel nyadidek. Ka waweyo Nyasaye achiel nyadidek, ma nyiso ni wan bende wagolo oko miseno ma ka waluwo kanyo waneno chakruok mar ngimawa. Be, kanyo waneno pogruok moro amora? Ageno ibiro yie ni nitie pogruok maduong'.

Penjo

1. Nyasaye achiel Nyadidek wuoyo kuom ang'o?
2. Kido mar Yesu e ringruok wuoyo kuom ang'o?
3. Gin dwoko mage man gi nengo mag Nyasaye kuom rwako ringruok?

4. En gima chal nade ma Jakobo oguro e buk mar Jacobo 2?
5. Kuparo kuom Nyasaye achiel nyadidek nitie dwoko mage maricho kuom anywola?

Adier/Ok Adier

1. Dinde duto nikod puonj machal kod Nyasaye nyadidek.
2. E paro mag ji mang'eny, Nyasaye nyadidek ni gi nengo matin kuom kido.
3. Jo-kristo duto nigi nengo marom kuom ng'ato ka ng'ato.
4. Kanisa idwaro ni mondo giritre kigin kendo kuom konyo kanise mamoko kod dongruok martin.
5. Nyasaye nyadidek en mise ma kuome waneno ranyisi mag ngimawa.

PUONJ MAR ARIYO YESU EN NYASAYE

Ji mang'eny nyalo yie ni Nyasaye Wuoro en Nyasaye. Ng'ato nyalo yie kuom Nyasaye, oyie ni Nyasaye Wuoro en Nyasaye, kuom mano wabiro kawo ni en adier. To penjo ma wabiro dong' go en ni Yesu en Nyasaye koso oyo?

Bedo mar Yesu kapok odak e piny

Ndiko ni emanyiso ayanga tiere mar Yesu kapok ngimane mar pinyini nobetie en Johana 1:1 “kar chakruok wach ne nitie, wach ne nikod Nyasaye kendo wach en e Nyasaye”. Waneno pogruok e kind Wach kod Nyasaye. Dobedo fuwo kiwacho ni Nyasaye ne nikod en owuon. Pod waneno ni Wach ne en Nyasaye, en ni kite ne en Nyasaye. Waneno pogruogno e wes mar 14, kawasomo ni Wach nodoko ringruok, en Wach moyango-re ahinya mawuoyo kuom Yesu. Johana jabatiso lando e wes 15 ni Yesu ne duong’ molye, nikech ne en tie kapok obetie. Yesu nodak mokuongo ne Johana, kata kamano nonywole e ringruok dweche auchiel bang kosenywol Johana.

Johana 8:58: “to Yesu nodwokogi ni adier adier awachonu ni kane pok onywol Ibrahim to ne antie”. Wechego ‘an tie’ notigo e Wuok 3:14-15 ‘to ne antie mondo onyis tie wach mar Jehova Nyasaye. Yesu ne ok owacho ni ne ongima kapok Ibrahim obetie kata yudo ringruok nya diriyo ne Ibrahim, to nonyiso chal mar Nyasaye Wuoro mondo en owuon ong’ere. Oketore mondo oromgi Nyasaye kendo ne entie kaka Nyasaye.

Yesu nobiro koa e polo. E Johana 3:13 Yesu wuoyo gi Nikodemo kendo owachone ni, onge ng'at mose idho malo e polo, mak mana jal moselor oa e polo tiende ni wuod dhano. Wuod dhano ma iwuoyo kuome en Yesu owuon. Omiyo Yesu owacho ni ne ongima e polo ka pok obiro e piny. Yesu temo wacho mana wachno e Johana 6:51 "An e chiemo man gi ngima molor oa e polo". Moloyo mago Yesu lando e Johana 6:62 "nobed nade ka uneno wuod dhano kadhi kuma ne entie mokuongo?" Bang' thone, Yesu nodok e polo kama ne entie kapok obiro e piny.

Jo-yahudi duto noyie zaburi mar 110 ni ne en zaburi mawuoyo kuome (Mesia) e kare mokuongo wasomo ni "Ruoth Nyasaye ne owacho ni, Ruodha niya bed e bada kor achwich ka nyaka chop aket wasiki obed reten tiendi." Kae Ruoth mokuongo en Nyasaye Wuoro to Ruoth mar ariyo en Mesia omiyo nobedo Ruodh Daudi kendo oluongo kothe mapok onyuol ni Ruodha.

To nade ere kaka Mesia bedo ruodh Daudi kendo kothe? Yesu wacho ni zaburi ni kuome owuon. To obet nade koro ka Daudi kuom Roho luongo ni Ruodha ka owacho ni "Ruoth nowacho ne Ruodha ni bedi e bada e kor achwich

nyaka chop aket jowasiki e bwo tiendi?” Koro ka Daudi lounge ni Ruodhe, ere kaka obedo wuode? (Mathayo 22:43-45). Koro, ka Yesu ne en Mesia kare nowinjore obedi are chakruok, kata kuom wach machielo en Nyasaye. Jo-yahudi ne nigi chandruok kuom ng’eyo wachni nikech ne gin gi weche maricho kuom Mesia.

Kido mag Nyasaye itiyogo kuom Yesu

Yesu en mana kaka Nyasaye. Isaya 42:8 Nyasaye wacho ni “an e Ruoth Nyasaye kendo mano e nyinga, kendo duong’ ok ami ng’at machielo,” Mathayo kuom chir olero e Isaya 40:3 “ duol moro kok e thim niya losuru ni Ruoth Nyasaye yo, losuru ni Nyasachwa mopie e piny motwo” kuom mano nying Nyasaye itiyogo kuom Yesu.

E Tito 2:13: “kendo kawarito gwith mawag-eno yudo ma en fwenyruok mar duong’ maler mar Yesu Kristo Nyasachwa maduong’ kendo Jawar.” Koro donge ineno ka Yesu iluonge ni Nyasaye. Kata kamano lendo mathoth yango ni Yesu en Nyasaye. Wayudo e Johana 20, Yesu nofwenyore ne jopuonjrene duto, Thoma ne onge, bang’e jopuonjrene nonyiso Thoma ni ne gineno Yesu to Thoma nomedo gi kiawa ni ok onyal yie nya-

ka chop one kendo omul kuonde mane musumwal ochuowo e lwet Yesu. Chieng' jumapil moro yesu nochako fweyore ne jopuonjrene ka Thoma bende nitie, bang'e eka Thoma ne ofwenyo ni en Yesu adier. Thoma nowacho ni "Ruodha kendo Nyasacha". Wachni "Nyasaye" kuom puonjni en "Theos" kendo otigo nyadimang'eny e Injili mar Johana. Kendo chutho iluonge Nyasaye. Kendo wan-gi lendo mong'ere, mayango ni Yesu en Nyasaye mana kaka Nyasaye Wuoro en Nyasaye. Yesu iluongo ni Alfa gi Omega, tiende ni chakruok kendo giko. Alfa en ndiko mokuongo mondiki madongo gi Jo-Yunani (Dho Greek), Omega en ndiko mogik mondik madongo gi jo-Yunani. Jehova wuoyo e Isaya 44:6, "Ruoth Nyasaye manyalo gik moko duto ma Ruodh jo-Israel kendo ja wargi wacho niya, 'An e mokuongo kendo an e mogik bende onge Nyasaye moro mak mana an". E buk mar Fweny 1:8, "Ruoth Nyasaye wacho niya, 'An e chakruok kendo e giko, an e Ruoth Nyasaye manyalo gik moko duto, jal manitie kendo mane entie kendo mapod biro betie". Wasomo ni Nyasaye en e chakruok kendo e giko (Alfa gi Omega). Matindo wacho ni bang'e, (1:17) Yesu nyiso jaote Johana ni en e chakruok kendo

giko. Nyinge madongo makamago itiyogo e luongo Nyasaye Wuoro gi Yesu Kristo. Ji ariyogo tiyo gi nying machal, kendo lemogi chalre.

E Jo Hibrania 5:9, “Kendo kane osebedo ng’ama kare chutho nodoko jakel warruok mosiko ni jiduto mawinjo wachne”. Wasomo ni Yesu e jachako kata ni en e chakruok mar warruok ni jiduto moyie. Onge warruok kuom nying moro machielo (Tich Joote 4:12). Onge moro mana Nyasaye kende manyalo waro dhano e richogi. Josef nonyisi e Mathayo 1:21 mondo oluong nying nyathi ni Yesu nikech nobiro waro joge ka ogolo richogi. To nikech Kristo timo gigo ma Nyasaye kende e monengo otim, mano nyiso maler ni Yesu romre gi Nyasaye. Yesu bende nilungo ni Emanuel tiende ni “Nyasaye ni kodwa”.

Paulo lando e Jo-Kolosai 2:9 niya “Nyasaye mangima gi kite duto odak kuom Kristo tiende ni e ringre Kristo.” Kata kamano ok en Nyasaye owuon. Ka Paulo wacho ni ringruok mar Nyasaye ni kuom Yesu, otemo nyiso ni gimoro amora mamiyo Nyasaye bedo Nyasaye bende en ei Yesu. Omiyo Yesu bende en Nyasaye e kinde ma Nyasaye Wuoro en Nyasaye.

Pak malong'o mag Nyasaye imiyo Yesu

Yesu bende en mochwere kaka Nyasaye. Isaya nondiko e Isaya 9:6, “nikech nonywolnwa nyathi. Adier, ibiro miwa wuowi, kendo loch nobed e lwete. Noluong nyinge ni Jabura Mahono, Nyasaye Maratego, Wuoro ma nyaka chieng’, kendo Ruodh kue.” Nyinge go duto gin nyinge mag Nyasaye. To e ndiko machielo mar Johibrania 1:8 nwoyo mana Zaburi 45:6: “A Nyasaye lochni nosiki nyaka chieng’”. Zaburi 45 en ratiro ni duoko kuom Nyasaye, kendo Wuowi maduong’ moloyo Malaika. Kuom mano wan gi fwenyruok machielo mar duong’ maler mar Yesu. Nikech nochweyo gik moko duto (Jo-Kolosai 1:16-17).

Ilando Yesu kaka jal manigi teko duto (Jal manigi teko duto). E Johana 1:3, Johana lando wach ni, Wach nochweyo gik moko duto. Ng’ama nochweyo gik moko duto ne en Nyasaye (Jo Hibrania 3:4) ; mano, nikech Yesu nochweyo gik moko duto, kuom mano en Nyasaye. Ewi mano, Paulo wacho e Jo-Kolosai 1:16, “Nikech kuome ema ne Nyasaye ochweyoe gik moko duto manie polo kendo manie piny, ok mana gik mineno kende to koda ka gik ma ok ne, bende loch, gi duong’, gi Ruodhi kod teko mago duto Nyasaye

nochweyo kuom Kristo kendo ni Kristo”. Yesu nochweyo gik moko duto, kuom mano, kata kamano Yesu en Nyasaye.

Yesu nong’eyo gik moko duto. Johana non-diko e buk mar Johana 2:24,25, “Yesu to ne ok oterore e luetgi, nikech nong’eyo kit dhano kaka chal. Omiyo ne ok odwar mondo ng’ato onyise gimoro kuom dhano, nimar nong’eyo gik manie chuny dhano”. En gima ong’ere ni Nyasaye kende ema nyalo ng’eyo chuny dhano; Kuom mano Yesu iwacho ni en Nyasaye.

Tije Nyasaye ma nowene Yesu

E buk mar Johana 6, bang’ ka osepido ji 5,000, nowacho ni en e kuon mar ngima (Johana 6:48,51,53-58). Ma nyiso ni Yesu kaka chiemb chuny ochiwo ngima mar chuny. Onge dhano moro amora manyalo chiwo chiemo machal kama. E buk mar Johana 11:25-26 Yesu nowacho ni en e chier kendo en e ngima, eka nochiero Lazaro e kind joma otho mondo ochop kare wechego. Ma be nyalo nyiso adiera ni en gi teko mar chiwo ngima. “Kaka Wuoro chiero joma otho, komiyo ngima, e kaka Wuowi bende yiero joma odwaro, kendo omiyo ngima” (Johana 5:21). To

nikech Nyasaye kende ema nyalo chiwo ngima, to kuom mano Yesu be en Nyasaye. Yesu nowacho ni en Ruodh Sabato (Mathayo 12:8). Nikech Nyasaye noketo Sabato, to koro en Nyasaye kende ema nyalo bedo Ruodh Sabato.

Yesu nowacho ni oromre gi Nyasaye eweche moko ma nowacho. Nowacho, “Wan gi Wuora wan gimoro achiel” (Johana 10:30). Kuom wachano ne en gi ranyisi ni onego oyud Luor machal gi Nyasaye. Jo-Yahudi nong’eyo tie wechegi, nikech negi kwanyo kidi mondo ginege. Eseche mane imanyo wach kuom Yesu, Jadolo maduong’ nopenje niya, “Nyiswa ane ka in Kristo, Wuod Nyasaye” (Mathayo 26:63-64). Kane okuong’ore, Yesu nowacho niya, “An Wuod Nyasaye”. Nowacho ni en gi teko mar weyone ng’ato richo, to ng’ato ka ng’ato nong’eyo ni mana Nyasaye kende ema nyalo weyo ne ng’ato richone. E Mariko 2:1-12 Yesu nochango jaathany bang’ ka osenyise ni richone osewene. En Nyasaye kende ema ne nyalo change; kuom mano, hono no nonyiso adiera mar Yesu. Yesu bende nowacho ni en jal mang’ado ni ji duto bura. “To bende Wuoro ok ng’adni ji bura, to oseketo teko mar ng’ado bura e lwet Wuowi” (Johana 5:22).

Lemo mar Nyasaye nowene Yesu

E buka mar Johana 9 Yesu nochango ng'at mane onyuol muofu. Bang'e, Yesu nowuoyo kod ng'atno kopenje ka bende oyie kod Wuod Nyasaye, ng'atno nopenje ni Wuod Nyasaye to en ng'a, eka Yesu noduke ni en Wuod Nyasaye, wane ane duoko mar ng'atno, "Jaduong', ayie. Ka ogoyo chonge piny kolame" (Johana 9:38). Wach machal kamano nowuok e buk mar Mathayo 14:33, "Jopuonjre mane nie yie nomiyo Yesu duong' ka wacho niya, 'Adier, in Wuod Nyasaye!". Yesu noyie ni mondo olame kimiye duong', ma ja-Yahudi ne ok nyal timo kamano. Jo-Yahudi duto nong'eyo ni Nyasaye kende ema onego olam kendo omi duong'. Ka Yesu de ok oyie mondo kik lame, to jopuonjrene de ok olame nikech ne ok en Nyasaye.

Wasomo bende weche Nyasaye konyiso Malaikane ni mondo olam Wuode. Ng'i bende jo-Hibrania 1:6, "To bende kane Nyasaye chiegni kelo Wuode ma kayo e piny, to ne owacho niya, 'Malaika duto mag Nyasaye mondo olame". Ndiko ni ogole e buk mar Rapar mar Chik 32:43. Jal mane onyuol mokuongo en Wuod Nyasaye kata

Yesu. Adiera Nyasaye de ok okwero Malaike ni kik lam ng'at machielo ka ok en Nyasaye.

Mogik

Nitiere ndiko mang'eny ma inyalo wachi manwoyo achiel ka chiel kata ma ok wach achiel ka chiel ni Yesu en Nyasaye, to ma osewachi gi oromo. Ng'at manigi winjo moyie kuom Muma onego ong'e ni Yesu en Nyasaye mana kaka Nyasaye Wuoro en Nyasaye.

Penjo

1. Wach mar "An manitie" tiende ni?
2. En yo mane ma Mesia e buk mar Zaburi 110 dobed Ruodh Daudi kendo gi kothe?
3. En ng'ano mane owacho ni Yesu en, "Wuonwa kendo Nyasachwa"?
4. Kane Yesu owacho ni Wuod Nyasaye kelo ngima, to en eyo mane ma nyiso ni ma en adiera kuom duong' maler mare?
5. Yesu ne temo wacho ang'o kowacho ni, en kod Wuoro gin achiel?

Adiera/Ok adiera

1. Yesu kane owacho ni nodak ka pok on-

yuol Ibrahim, notemo wacho ni ne entie kaka Nyasaye be ne nintie.

2. Nikech Yesu en jachwech, to ochuno ni nyaka obed Nyasaye.

3. Nikech duong' mitiyogo itiyogo kuomgi duto, kuom Nyasaye gi Yesu, wang'eyo ni Yesu be en Nyasaye.

4. Onge ng'ama nolamo Yesu ka enie pinyini.

5. Yesu nowacho ni en e jal mang'ado ni ji duto bura.

PUONJ MAR ADEK ROHO MALER EN NYASAYE

Epuonjwa mokalo nawuoyo kuom gigo manyiso ni Yesu en Nyasaye, to sani abiro timo mana kamano e Roho Maler. Puonjni tek moloyo puonj mar Yesu. Otek ahinya mondo ing'e tije, to osebedo ka itiyo kode marach kaluwore kod tije. Ji mang'eny ng'iyo siganagi kaka sigand Roho Maler; Kuom mano, nyadimang'eny Roho iting'o malo ahinya moloyo kata Yesu kod Nyasaye Wuoro. Kuom adiera, mago osebedo yore maricho mitiyogo e puonj Muma kuom wach mar Roho.

Roho Maler en achiel kuom Nyasaye

Roho Maler nikod tije kata gik mineno ni en Nyasaye (Johana 14:26; 15:26; 16:13-14). Kaluwore kod ndikogi Yesu luongo Roho Maler nyadi ochiko ni en Nyasaye kata achiel kuomgi. Owuoyo kendo omiyo jomoko teko mar wuoyo. “Roho wacho malong’o ni e ndalo giko, ji moko nowe yie marwa, ka gichiko itgi ni puonj mag jochiende mamiyo ji lal” (1 Timotheo 4:1).

Roho Maler puonjo. “To jakony, ma en Roho Maler ma Wuoro biro oro e nyinga, nopuonju gik moko duto, kendo nomi upar weche duto ma asewachonu” (Johana 14:26). Roho Maler teloneji. “To ka Roho mar adiera osebiro, to enpuonju adiera duto.....” (Johana 16:13)

Roho Maler nikod kwayo. “Kendo Nyasaye manono chuny dhano, ong’eyo gima Roho kwayo, nikech okwayo ni jo Nyasaye e yo ma Nyasaye oyiego” (Jo-Rumi 8:27).

Roho Maler nikod hera. “To asayou owetena, kuom Ruodhwa Yesu Kristo, kendo kuom hera mar Roho, mondo ukonya nywako tich lemo matek, kukwayona Nyasaye” (Jo-Rumi 15:30).

Roho Maler nikod mich. “To mago duto

gin mana tich mar Roho achiel, opogo michgo ni ng'ato ka ng'ato kaka ohero” (1 Jo-Korintho 12:11).

Roho Maler inyalo miye chuny lit. “Kik umi Roho mar Nyasaye chuny lit, nikech Roho e kido ma Nyasaye oketonu, kaka ranyisi ni noresu chieng' resruok” (Jo-Efeso 4:30).

Roho Maler en Nyasaye

Achiel kuom wach mong'ere ahinya mar Nyasaye achiel nyadidek mar Roho Maler yudore e Tich Joote 5:3-4. Waneno kaka Anania kod Safira uso mwandu moko ir joote mondo gikony go joma odhier. Kata kamano, negiriambo ni gigolo chiwo duto e kaniisa. Matindo adek waneno ka Petro nyiso Anania, “Ang'o momiyo iseweyo satan opong'o chunyi mondo iwuond Roho Maler.....?” Bang'e giko mar matindo ang'wen waneno wechegi kowuok kuom Petro, “Dhano ok ema iseriambone, to iseriambo mana ni Nyasaye!”. Ka walere matut, Petro nowuoyo koluwore kod Roho Maler kod Nyasaye. Ma golo ranyisi mar Roho Maler kod Nyasaye Wuoro gin e achiel.

E buk mar Rapar mar Chik 32:12 wane-

no ka Nyasaye kende ema ne otelone jo-Israel e thim; bende e Isaya 63:10 wayudo ni jo-Israel nokwedo mi gimiyo Roho Maler kuyo. Wehegi ok kwedre kigin, kuom mano nyiso ni Roho en Nyasaye bende. Nyasaye Wuoro, Yesu kod Roho maler negin kanyakla ka gitelone jo-Israel e thim. Wanyalo neno gima chal kama e buk mar Isaya 40:13 kod jo-Rumi 11:34. E buk mar Isaya 40, Isaya penjo ni en ng'at mane, ma puonjo kendo medo paro, Roho. Paulo nowacho wachni e jo-Rumi 11 koriwo Roho Maler kod Nyasaye Wuoro, kendo konyiso kaka ariyogi gin e achiel iel kata ni gichalre.

Roho nikod mich mag Nyasaye

E buk mar jo-Hibrania 9:14 Roho wuoyo mana kaka Roho nyaka chieng'. Roho bende iwacho ni en kamoro amora. E buk mar 1 jo-Korintho 6:19, ni entie kamoro amora, Paulo penjo, "Koso ok ung'eyo ni ringreu en Hekalu mar Roho Maler modak e iu, mane Nyasaye omiyou? Un ok un mau uwegi, to un mag Nyasaye". Iwacho ni Roho nie chuny ja Kristo ka ja Kristo. Nichek jo-Kristo nikamoro amora e piny, wach mar Roho bedo e chuny ja-Kristo ka Ja-Kristo ok on-

yal bedo adier, mana kaka Roho nikod mich mag Nyasaye mar bedo kamoro amora e saa mano. Daudi nofwenyo ni ok wanyal ringo Roho Maler (Zaburi 139:7). Moloyo mano, Iwacho ni Roho ong'eyo gimoro amora. Ng'i 1 jo-Korintho 2:10, "To wan ema ne Nyasaye onyisowa wachne mopondo, kuom teko mar Roho, nikech Roho fwenyo ni ji gik moko duto, kata mana weche matut mag Nyasaye". Roho iwacho ni ong'eyo gigo mopondo mag Nyasaye; Kuom mano, ochuno ni en bende en Nyasaye. Mika wacho ni nopong' kod tek mar Roho mar Nyasaye (Mika 3:8).

Roho timo tije Nyasaye

Iwacho ni Roho bende ne nitie e kinde mar chuech. Jandiko ma Zaburi ne ondiko e buk mar Zaburi 33:6, e wach mar Wuoro nondiko niya, "To ka imiyogi muya, to gibedo mangima. Kamano imiyo piny bedo gi ngima manyien". Muya mowuo kuome en Roho. Wachni owuok e buk mar Zaburi 104:30. Ok en kende ni Roho nobedo eyi achiel kane ichweyo piny, to orite mi okete manyien.

Yesu nowacho niya, "Roho ema kelo ngima" (Johana 6:63). En Nyasaye kende ema nikod

teko mar chiwo ngima, to ka wan kod weche Yesu mawacho ni Roho kelo ngima; kata kamano Roho en Nyasaye. E (1 Petro 3:18), Petro wuoyo kuom sand kod kaka Kristo noting'e malo. Olero ni Yesu nosandi eka mondo dhano oduog ir Nyasaye. Yesu nonegi kiringruok, to ne en kod Roho. E buk mar jo-Rumi 8:11 Paulo wacho ni Roho nochiero Yesu e kind jomotho, to kod wan bende.

Nonro machielo mar Roho Maler, en Nyasaye en ni Yesu ne en Nyasaye e ringruok. E buge ariyogo ma en Mathayo kod Luka, wacho ni Yesu nonywol kata ne omak ichne kod teko mar Roho Maler (Mathayo 1:20; Luka 1:35). Ng'ato bedo nyathi ng'ama nonywole; Kuom mano, wanyalo wacho ni Yesu en nyathi Roho Maler. To en mana ni Yesu kwachas e ndiko mopogore opogore ni en Wuod Nyasaye. Kuom mano, kata kamano Roho Maler en mana Nyasaye. Ma be en puonj mar Nyasaye achiel nyadidek, ma pod wadhi wuoyo kuome e puonj mabiro. Ka adek gi ok en achiel, to koro Yesu nikod Wuoro ariyo.

Roho Maler en gir lemo

E buk mar 2 jo-Korintho 13:13 waneno ka Roho Maler oluong eyi Nyasaye achiel nyadidek,

“Ng’wono mar Ruoth Yesu Kristo, gi hera mar Nyasaye, gi achiel ma wan-go kuom Roho Maler obed kodu uduto” Biro bedo gino ma ok kare keto nying moro machielo eyi Jotelo adek go. Weche machal kamago yudore e buk mar Mathayo 28:19, “Omiyo dhiuru ulok ogendini duto jopuonjrena. Kubatisogi e nying Wuoro gi Wuowi gi Roho Maler”. Ka obatisi e nying ng’ato en yo mar lame. Paulo ne ok oyie ni ng’ato obatisi e nyinge (1 jo-Korintho 1:13). Kuom mano, Roho mana kaka Yesu, yudo duong’ kod luor mana kaka Nyasaye Wuoro.

Mogik

Kuom puonj mokalo, ageno koro ng’ato nyalo neno ni Roho maler iwuyo kuome kaka Nyasaye kendo en gi kido mar Nyasaye achiel nyadidek kaka bende Nyasaye wuoro kod Yesu nigodo. Kuom mano, Roho en Nyasaye bende. E puonj mabiro, wabiro neno kaka ji adek gi bedo achiel.

Penjo

1. En nga’no ma notelo ni joote e adiera duto?
2. Anania kod Safira negiriambo ne ng’a?
3. Ringrewa gin Hekalu mar

ng'a_____?

4. Ka wabatiso e nying ng'ato en tim mar_____.

5. Wach mar “ong'eyo duto” onyiso ang'o?

Addiera / Ok Adiera

1. Roho Maler pok ne owuoye kaka achiel kuom Nyasaye nyadidek.

2. Roho Maler kod Nyasaye oketgi marom e nd-iko mang'eny.

3. Yesu nowacho ni Roho Maler ema kelo Ngi-ma.

4. Inyalo wach ni Yesu en Wuod Roho Maler.

5. Roho maler ne ok otimo gimoro amora kuom chuech.

PUONJ MAR ANGWEN

NYASAYE WUONWA EN ACHIEL

Paro machielo mabiro e puonjwani wadhi wuoyo kuom winjruok manie kind Nyasaye wuoro, Yesu kod Roho Maler. Kawang'iyo puonj mo-kuongo, ng'ato nyalo wacho ni jogi gin nyiseche adek, koro bedo kod yie machal kamano e Kristo en yie mar nyiseche mang'eny. Paro machielo en ni kuom ji adek go gin jomong'ere pile kaka Nya-

saye kendo en gi kido mopogore opogore. Kuom wach machielo, wan gi Nyasaye achiel kende, to seche moko iwuoyo kuome kaka Nyasaye Wuoro, Yesu kata Roho Maler. Yesu nyiso mana Nyasaye achiel no, kendo seche moko Nyasaye nyisore kaka Roho. Ma kelo chandruok mar bedo gi nyiseche adek, to wakedo kod chandruok mar keto puonj marichogi kod puonj manie Muma.

Puonj mar Nyasaye achiel nyadidek en gima tek mondo ng'ato owinj tiende. Kuom adiera aonge kod yie ni ng'ato nyalo winjo puonj mar Nyasaye nyadidek eyo maber kendo moromo chuth, to ma kik buogwa. Nitie weche mang'eny kuom Nyasaye ma dhano ok nyal ng'eyo tiende moromo. Kuom ranyisi, dhano ok nyal ng'eyo paro mar 'mochwere', nikech gimoro amora manie pinyini ni gi chakruokne kod gikone. Kata kamano, kawalero matut, 'mochwere' ok nyal bedo gi chakruokne kod gikone. Ka dipo ni wanyalo chiwo ranyisi moko manyalo konyo jomamoko, ranyisigo okoromo kuom lero matut mar adier kuom 'mochwere'. De wanyalo ng'eyo kendo winjo matut kuom weche duto mawuoyo kuom Nyasaye, kare Nyasaye dine ok obedo. Sama koro wanyalo ng'eyo Nyasaye mo-

romo, mano koro waketo Nyasaye e kido molos kod lwet dhano, gi kanyo ok onyal bedo Nyasaye kendo. Ok wadwar lamo ng'ato kata gimoro amora, ka ok wadewo duong'ne chal nade.

Yore mag tieko gima tekni

Kik ikel bwuok ni dhano oloso puonj mang'eny ma ineno kakelo chandruok mapek kuom Nyasaye achiel Nyadidek. Ng'iane manok kuom puonj madongo ma gin go.

Yo mokuongo makelo chandruok en lero wach manyien kuom bedo mar Yesu ei Nyasaye achiel nyadidek. Paro ni puonjo ni Yesu ne ok en Nyasaye e kido moro amora e kinde mag ichne kata nyuolne, to bang'e eka Nyasaye noyiere kendo ting'e malo nyaka ochopo e kidono mar Nyasaye. Ng'ato nyalo wuoyo kuom Yesu kaka Nyasaye ni-kech en kuom teko maduong' ma Nyasaye ne timo gik madongo kuome kendo koluwo kuome kata e kinde mar ngimane e pinyni. Ma golo midhiero kuom duong' mar Yesu kod mar Nyasaye; kata kamano paro ni ok oyiego kendo dhano ok ne gik mang'eny manie Muma mapuonjo romre mar Yesu kod Nyasaye, kod Yesu kaka Nyasaye kochakore e ichne kata kapok ichne obedo.

Wach machielo en wach mabende ne osewachi, manyiso Nyasaye kaka ng'atno mokawo thuolo mang'eny e ndiko; seche moko Nyasaye kawo thuolo mar Nyasaye Wuoro; kama chielo okawo thuolo mar Yesu; seche moko bende okawo thuolo mar Roho Maler. Kuom mano, kendo adiera Nyasaye onge kido adek mak mana kido achiel no ema ineno kaka kido adek. Paroni orito bedo e achiel mar Nyasaye; to bende okwedo wes mang'eny mag ndiko ma waneno ni ji adek gi gin tie kumoro achiel. Yesu kane obatisi, Nyasaye nowuoyo koa e polo kendo Roho nolor mopio kuom Yesu e kido mar akuru (Luka 3:21-22). Be, Yesu kane obedo e piny nolamo ng'a? biro bedo fuwo kiwacho ni nolamore kende owuon. Nyasaye kane pod en nyathi eyi min mare Maria, donyalo nade kedo kata rito piny? Kuom adiera Nyasaye ere kaka doketne chik kaka Yesu noketne kane en e piny (kuom ranyisi Mariko 13:32), ka nobedo achiel kod kido achielno?

Paro machielo e dinde mag piny kaka gilerero wach manyien kuom winjruok manie kind 'Wuoro' kod 'Wuowi'. Kar wacho ni Yesu en mochwere, paroni lero Yesu ka gir tich kende, kendo gir tich man gi thuolo maduong' molooyo chuech mamoko, to kata kamano, Yesu en chuech

mane ochue kendo kata kamano en chuech matin moloyo Nyasaye. Wes mang'eny mag Singruok Manyien ginenore kuom jiwo paroni. Kuom Ranysisi, Yesu nowacho 'Wuoro dwuong' moloya' (Johana 14:28). E Mariko 10:18 kata Luka 18:19, Yesu nopogo kinde gi Nyasaye kanowacho 'ang'o momiyu uluonga ni ng'ama kare? Onge ng'ama kare mak mana achiel, to en mana Nyasaye. To, kaka osebedo e paro machielo, paroni kwedo wes mang'eny mapuonjo nyalruok kod chweruok mar Yesu ma bende oselere e puonj mar ariyo. Wes mag Singruok Manyien walero duong' mar Wuoro kuom Wuode inyalo winje kaka yorno mar nyiso dok piny kuom hera konyiso kido mar Nyasaye achiel nyadidek kaka osenyiswa e Jofilipi 2:5-11 kane okete obedo ringruok.

Nyasaye en achiel

Puonjni ipuonje e Muma mangima. Jo-Yahudi, seche duto negi wuoyo kuom Rapar mar chik 6:4, kagiluongo Shema (Shema en nying ng'ato kuom jogo manochung' e bat kor achwich mar Ezra kanisomo chik), "winji, e Jo-Israel ; Wuonwa, Nyasachwa, Wuonwa en mana achiel." Yesu bende notiyo gi wes ni e Mariko 12:29. Chik

mokuongo e kind chike apar wacho, kik ibed gi nyiseche moko mak mana An. Isaya nosiemo ji kuom lamo nyiseche manono kuom gigo manotimore mang'eny; wane ranyisi ariyo kende "An e chakruok kendo giko; moloya an onge Nyasaye (Isaya 44:6). Wach machal kod mano yudore wes maluwo ma. "An e Wuoro onge machielo; moloya An onge Nyasaye" (Isaya 45:5). Paulo nolero wach machal kod mano e 1 Jokorintho 8:4 "ongge Nyasaye mak mana achiel kende". Wapuonjore kokalo kuom Jakobo 2:19 ni kata jochiende ong'eyo ni Nyasaye en achiel Kende.

Be, ji adek gi ere kaka ginyalo bedo achiel? Mano e chandruok ma wan dhano wangodo. Ok wanyal paro wach mar ji adek ma tek riwogi kanyakla mondo obed gimoro achiel kendo ma gibed mana gik moko adek man kod pogruok e kindgi. E puonj mabiro wabiro nono matut paro mar Nyasaye bedo achiel, kendo bende paro kuom gik mang'eny mariwo manyalo miyo wang'e paro matek ni.

Penjo

1. Wach weche ariyo e puonjni mane osewachi ma ok wanyal ng'eyo tiende maber.

2. Wang'eyo nade ni Nyasaye ok en kende konyisore e yore adek mopogore mopogore?
3. Ang'o momiyo Yesu kane pod en e ringruok nonenore ka gima otin moloyo Nyasaye?
4. Jo-Yahudi nowuoyo kuom Rapar Mar Chik 6:4?
5. Jakobo nowacho ni nitiere nyiseche adi?

Adier/Ok Adier

1. Lemo kanyakla ok en gima tek ng'eyo.
2. Wanyalo ng'eyo maler paro Mar Nyasaye.
3. Yo achiel ma wanyalo ng'eyo kuom Wach Nyasaye achiel nyadidek en yie ni Yesu nobedo gir tich mokuongo.
4. Jochiende be yie ni nitie nyiseche mang'eny.
5. Chik mokuongo e kind chike apar wacho ni kik wabed gi nyiseche moko mak mana Nyasaye mar adiera.

PUONJ MAR ABICH TIEND KIDO ADEK KUOM ACHIEL EN ANG'O?

Waseneno ni Nyasaye nie kido adek, ma achiel ka chiel nigi kido machal mag Nyasaye achiel nyadidek. Muma nyiso kido adek, ken-

do adek kende, ka gin gi telo mar Nyasaye achiel nyadidek. Wane ane Hagai 2:5-7. “kendo Roho mara ni kuomu. Kik ubed maluor, nikech awacho kama: Gimoro achiel kende ema odong’; en ni abiro yiengo polo gi piny kod nam. Bende en ayieng ogendni duto, mi mwandugi duto nobi ka, mi anapong’ Hekaluni gi duong’ maler. An Ruoth Nyasaye ema awacho kamano.” Ji adek go iluongo gi kaka Nyasaye: Wuoro mar jolweny, Roho, kod gigo ma igombo kod pinje duto. Gigo migombo gi pinje duto wuoyo mana kuom Yesu. E yo machal kod mano, ji adekgo iluongogi kaka Nyasaye kendo oluong gi kumoro achiel e Mathayo 28:9, “omiyo dhiuru ulok ogendni duto jopuonjrena, kubatisogi e nying Wuoro gi Wuowi gi Roho Maler.” E ndiko mar wesni, wach mar “nying” uwuoye e gimoro achiel. Kuom mano, ji adek go giloso mana nying achiel. Moloyo mago, jaote Paulo wuoyo kuom ji adek go duto e 2 Jokorintho 13:13. “Ng’wono mar Ruoth Yesu Kristo, gi hera mar Nyasaye, gi achiel ma wango kuom Roho Maler obed kodu uduto.”

Paro mar Nyasaye achiel nyadidek dine ok ogen ahinya e Singruok Machon, to kata kamano pod weche mang’eny e Singruok Machon kuom adiera oyie kod puonj mar Nyasaye achiel nyadidek.

Achiel kuom weche mayangore en ni itiyoko gi e yore mang'eny kuom miyo nying Nyasaye duong'. Kata kamano, nying Nyasaye e dho jo-hibrania, Elohim yudore nyadimang'eny . Ok ochuno kuom nyingno kende mano nyiso ni Nyasaye en e yor ng'eny, Kata kamano, wang'i e Chakruok 1:26. "Eka Nyasaye nowacho niya "koro Wachue dhano e kido machal kodwa." Wach mar ni "owacho ok en e yor ng'eny, kata kamano, tim mar "wakete" enie ng'eny, "kaka osebedo e kitwa" kendo be e "ranyisiwa". Ranyisi mamoko machalo kod mano nyalo yudore: Eka Ruoth Nyasaye nowacho niya "koro dhano osedoko machal kodwa , nikech oseng'eyo ber kod Rach" (Chakruok 3:22). Ng'iane ranyisi machielo kendo, koro ma en e Isaya 6:8. Bang' mano nawinjo ka Ruoth Nyasaye ka wacho niya, "ere ng'ama daor? Koso ng'ano ma dibed jaotena?" Pogruok mar kwan koa e achiel nyaka e ng'eny en gi nengo ahinya.

Wanyalo nade ny'eyo tie Nyasaye achiel nyadidek?

Waneno ka Muma lando ayanga ni Nyasaye en achiel, to sechego olando kendo onyiso ng'eny mare e wes mamoko. Ere kaka wanya-

lo ng'eyo tiend wach mopondoni? Nyasaye en achiel, to ok en achiel kuom kweno, to maka mana en achiel kuom bedo eyi achiel. Parane wes maber mar bedo achiel e Muma, Rapar Mar Chik 6:4-5 “winjuru un jo-Israel. Ruoth Nyasaye e Nyasachwa. En e Ruoth Nyasaye, en kende e Nyasaye.” E jo-hibrania nitie weche ariyo nikech en kuom wach “achiel”. Wach mokuongo en ni “achiel” kata “kar kende”, kaka Ibrahim nokone ni mondo ochiu wuode ma kende. Wach mar ‘linguine’, motigo e Rapar Mar Chik 6 onyiso “achiel” kata “gik mang’eny kanyakla”. Wach achiel otigo e Chakruok 2:24, “ma emomiyo ng’ato weyo wuon gi min mare, to padore kuom chiege, kendo gidoko ringruok achiel.”

Weche mang’eny mondo giler wach Nyasaye achiel nyadidek to kata achiel mogole maler. Nyasaye achiel nyadidek okete machal kod pi, omol. Chandruok maduong’ mar wachni en ni pi ok nyal bedo e kio adek, nyadichiel. Nyasaye achiel nyadidek ikete machal kod tong’ man gi pote matek man oko, pote ma rachar kod mayie maratong’ to en mana tong’ achiel. Nyasaye achiel nyadidek bende chalre kod gik mang’eny mag ringruok. Wach machielo en ka dhano nya-

lo bedo wuoro, nyathi kendo dichwo, kido duto nyadichiel. Chandruok mar wachni en ni wuoro ok onyal bedo nyathi kendo dichwo dichiel. An owuon ahero weche moa e Muma. E chakruok 1, Nyasaye golo chik ni ng'ato nyaka we wuon kod min mare mondo oriwre kod chiege kendo gi dhi doko ringruok achiel. Kuom adira, pod gi dhi bedo mopogore, to gidhi riwore makare. Kaka wachno osebedo, e Johana 17;11 Yesu nokwayo jo-Kristo obedie achiel kaka en bende kod Nyasaye gin e achiel. En adieri ni Jo- Kristo duto ok nyal bedo ng'ato achiel. Gi mamoko, Paulo nowacho niya, "jalo mohero kod jalo ma olo pi gin achiel." Kuom adiera, onego wafweny ni gik mageng'o bedo achiel kuom dhano, ok nyal geng'gi kuom Nyasaye. Kuom mano, Nyasaye achiel nyadidek omakore maduong' molooyo dhano.

Yo machielo, ng'eyo Nyasaye achiel nyadidek kaka gimoro achiel, kido adek. Oriwgi kumoro achiel kod hera nikech Nyasaye bende en jahera (1Johana 4:8,16). Hera riwogi kumoro achiel kendo machiegni ahinya manyiso ni gin kumoro achiel. Hera dwaro ng'ato achiel ma ja winjo obedoe (ng'atno motelne) kod ng'ato monego owinji. Kuom mano, kapok chuech nobedo, Nyasaye de

ok ohero ni Yesu, Roho Maler kod en bende gibedi eyi achiel. Ma inyalo nene ka gima okoromo, to nitie weche mang'eny kuom dhano ma ok yudre kuom Nyasaye. Wapogore kod le. Nikech Nyasaye en Roho, En oonge gi gikone. Dhano duto opogore king'iyu kuom gima makelo chandruok e yore duto mag ngimawa. En adiera ni chandruogego onge kuom Nyasaye. Dhano duto opog kendo ng'ato ka ng'ato ni gi kare, dwaro kod chandruok mar ng'ato ka ng'ato, to yorno mar pogo ji ok en mar Nyasaye. Wehegi duto, kata mamoko bende moloyo, gimiyo ok nyalre kuomwa neno kendo ng'eyo kata bedo gi nyalo mar fwenyo makare kendo neno kuom dhano mamoko; to gigo duto onge kuom Nyasaye, kuom mano, en inyalo riwe makare e lony man malo moloyo kaka en kuom dhano.

Mogik

E puonj malong'oni wasebedo kawatemo lero parono mar Nyasaye achiel nyadidek. Ka ok wanyal ng'eyo maler wachni, kuom geno, puonj ni osemyo wanyalo ng'eyo Nyasaye achiel nyadidek, Moloyo mago duto, oseketu yiewa kuom puonjni malong'o ahinya. Nyasaye achiel nyadidek

oger kod kido adek kata weche adek malong’o, to kido go duto omakore makare molojo ni gibe-do achiel. Kido duto adek kuom Nyasaye achiel nyadidek gimakore moro ka moro kod nyawadgi. Kido moro ka moro chiwo ngima ne nyawdgi, kendo giduto giyudore kuom yore duto mag tije Nyasaye.

Penjo

1. Gin ji adi ma iwuyo kuomgi ni gin gi kido mar Nyasaye achiel nyadidek?
2. Isaya oluongogi nade ji adek gi?
3. Nyasaye en achiel kuom_____ kata_____.
4. En ang’o mariwo Nyasaye achiel nyadidek kamoro achiel?
5. Gin timbe mage mag dhano mageng’o bedo achiel marwa kaka mano mayudore kuom Nyasaye?

PUONJ MOKUONGO SINGRUOGE MANIE MUMA

Puonj ni en puonj manikod nengo ahinya, to bende en puonj mokwedi ahinya. Achiel kuom gigo ma ok kare makelo yie mopogore opogore e

kind joKristo en koso ng'eyo singruoge. Thoth ji wuoyo nikech Muma en Wach Nyasaye, nyaka wamiye luor. Kuom adiera, onge ng'ato ang'ata ma osetemo kata miye luor. Singruok Machon wuoyo kuom chiwo misango mag chiaye, kendo be ang'eyo ni onge ng'ato ang'ata madhi nyime gi timo misengni go ka gilamo Nyasaye. Kuom mano, puonj motegno mar Singruoge dwarore.

Singruok en ang'o?

Okang' mokuongo mar puonjni en ng'eyo gima Singruok en. Mondo obed mayot, Singruok en winjruok. En winjruok manie kiind ji ariyo, ma moro ka moro nikod dwaro mondo ochop go giko mar winjruok. E ndalo machon, ne nitie kit Singruoge ariyo. Singruok mokuongo ne en singruok manikod winjruok e kind jogo marom, ranysi en kaka ji giwegi. Negi nyalo lalore ma gigikie singo ma ng'ato ka ng'ato nyalo chope kare, chalre be kaka pinjewa matinende. Machielo en singruok ma konchiel nikod teko moloyo machielo, mana kaka piny moro nikod teko moloyo piny machielo, tiende ni en kod teko e wi wadgi. Konchiel manikod tekono biro golo chik kod singo moko. Komachielo maonge kod teko ibiro chun

mondo omi luor kata obed e chandruok. Kuom adiera, singruok machal kama chalo gi singruok ma Nyasaye otimo kod dhano. Dhano onge kod teko mar mino wach kod Nyasaye kata keto chik, nikech en Nyasachwa.

Singruoge machal kama nitimo kod jogo manigi winjuok kendo e nyim jo-winjo. Kendo nitime eyore mamoko, kaka chiwo pesa kata chiwo mich. Ma nyiso ni Singruogegi ne gin singruoge motegno. Ka singruoge go ne osetim to ne ok nyal kethgi ka onge wach moro motegno ma dimi kethgi. Paulo nowuoyo e singruoge gi e buk mar Jo-Galatia 3:15, “Owetena, weuru amiu ranyisi mar gima timore pile ka pile. Ka ji ariyo otimo winjuok mi osingore, to onge ng’ama nyalo ketho winjuokgino, kata medoe wach moro, kata obedo ni en mana winjuok ma ni e kind dhano gi dhano kamano”. Wach ma Paulo wuoye en ni ka Singruog dhano ne ok nyal kethi, koro singruok motim kod Nyasaye dechal nade. En gima kare mondo ifweny ni singruogego ne itimo kod jogo manigi winjuok kata ma singruogego owinjore kodgi. Ka nonengo atim singruok kod ng’ato ma nyinge A, to singruogno ne mana mara kod ng’atno. Ok obimakore kod ng’ato ma nyinge

B kata ng'ato ang'ata. Chik machal kama biro bedo mar adiera kaluwore kod singruoge manie Muma. Ma biro bedo wach man kod nengo e puonjwa mabiro.

Singruoge mopogore opogore ma Nyasaye notimo

Kaka wasewacho, Nyasaye notimo singruoge mopogore opogore kod dhano mopogore opogore e seche mopogore opogore. Singruok mokuongo ne mar Adam. Nyasaye noloso puodho mi oketo Adam kod Awa e puodho mar Eden. Nyasaye nomiyogi gik moko duto e piny. Nyasaye nosingonegi ni gibiro dak aming'a, mana e chik achiel. Ne ok onego gicham olemo mar ng'eyo ber kod rach. Adam kod Awa nochamo olemo mane okwergi, negi ketho singruogno kendo ne ochun gi ni mondo giwe puodhono kaluwore kod richo mane gitimo.

Singruok machielo mane osom ne en singruok mar Noah. Nyasaye nosingo ni okobi ketho piny kendo kod pi. Lihudu en ranyisi mar singruogno e kind Nyasaye kod dhano (Chakruok 9:9-17). Kendo e singruogni ne en chik ne Noah mondo lee kod winy gipong' piny ka ginyuolore

(Chakruok 8:17).

Singruok machielo notim kod Daudi. E 2 Samuel 7 wayudo singruogni koa kuom Nyasaye kowacho ne Daudi. “Kisetho, minindo e liel gi kwereni, to anaket achiel kuom yawuoti kari, kendo anagur lochne obed motegno. En ema nogerna ot, kendo anagur lochne osik nyaka chieng’ (7:12, 16)”. Daudi noluongo singoni ni Singruok 2 Samuel 23:5. Singruogni ochak owache e buk mar Zaburi 132:12, “Ka yawuoti orito singruokna, kendo ka giritto chikena ma abiro miyogi, to yawuoti gi bende nobed e kom duong’ni kuom tienge duto”. Wanyalo neno ni Nyasaye nosingoni yawuot Daudi ni gibiro bedo e kom duong’ kuom tienge duto.

Nyasaye bende notimo singruok kod Abram. Wasomo ma e buk mar Chakruok 12:1-3, “Ruoth Nyasaye nowacho ni Abram niya: ‘Dar iwe pinyu gi wedeni kod dhoodu, mondo idhi e piny moro ma abiro nyisi. Analoki oganda maduong’; anaguedhi, kendo anami nyingi obed gi huma, mi ji nokonyre gi nyingi kuom gueth. Anaguedh jogo maguedhi, to anakuong’ jogo ma kuong’i, kendo ogendini duto mae piny nokwaya mondo aguedhgi kaka aseguedhi”. Singruogni

oting'o singruok ang'wen motim kod Nyasaye mana nikech Abram. Abram ibiro loki oganda maduong', pinyni biro bedo kod puodho ma ibiro tie, Nyasaye nosingo ni obiro gwedhe; kendo koluwo Abram ogendini ibiro gwedhi. Singruok mogikni ne en singruok mar chuny ma ok nyal ne, to mamoko adekgo ne gin minyalo ne. Singruok mogikni nyiso biro mar Yesu, ma obiro kelo waruok e piny duto, to ok mana e od Abram kende.

Bang'e ka ogendini mag Abram noweyo piny Egypt ka ginie twech, ne otelnegi kod Nyasaye ka gidhie got mar Sinai, kendo kanyo Nyasaye notimo singruok kod Musa kod jo-Israel. "Musa noidho godno ir Nyasaye. Mi Ruoth Nyasaye nolunge gie got mowachone niya, 'Nyis nyikwa Jakobo ma jo-Israel kama: 'Nuneno gima nati-
moni jo-Misri, kendo kaka nakelou ira, kating'ou kaka ongo ting'o nyithinde e buombe. Koro ka unuluora kendo murit singruok ma anatim kodu, to unubed joga awuon, maseyiero kuom ogendini duto; nikech piny duto en mara. Unubed oganda mowal, ma tiyona ka jodolo'. Mano e wach ma onego unyis jo-Israel" (Wuok 19:3-6). Kod chike apar be yudore e singruogni. "Omiyo Musa nobet gi Ruoth Nyasaye kanyo kuom ndalo piero

ang'wen, odiochieng' gotieno, ma ok ochiemo kata metho, kendo nondiko weche mag singruogno e kitego. Negin chike apar'' (Wuok 34:28).

Singruok mogik en singruok motim kod ji duto, mane ogurgo Yesu e msalaba. Gin singruoge ariyo mogikgi ma puonj ni leronwa matut. En gwenyruok mar singruok ariyogi makelo pogruok mang'eny e pinywa tinende. Koro, e puonjwa mabiro wabiro ng'iyo matut okenge mag singruoge ariyogi.

Penjo

1. Singruok en ang'o?
2. Jok mage ma singruok otweyogi?
3. Ndik ji ang'wen ma Nyasaye ne otimogo singruok kodgi?
4. Singruok mar jo-Israel notim Kanye?
5. Ang'o makelo pogruok maduong' ahinya e pinywa tinende?

Adier/Ok Adier

1. Singo maduong' mane otim kod Nyasaye kod Daudi en ni piny ruodhe nosik nyaka chieng'.
2. Singruok mogik e singo mar Abram wuoyo kuom Yesu.

3. Mondo mi wanyag olemo kendo wamedre en gino mochikwa e Muma kendo en mar oganda duto.
4. Chik Musa nomi ji duto.
5. Chike apar ok en achiel kuom chik Musa.

PUONJ MAR ARIYO CHIK MUSA

Chik Musa nomi jo-Israel kane Musa ne-nie got mar Sinai. “Koro ka unuluora murit singruok ma atimo kodu, to unubed joga awuon, maseyiero kuom ogendini duto; nikech piny duto en mara. Unubed oganda mowal, ma tiyona ka jodolo. Mano e wach ma onego inyis jo-Israel” (Wuok 19:5-6). Inyalo fwenyo ni Nyasaye nomiyo jo-Israel singo maber ahinya. Nosingo ni ka ginyalo miyo wachne luor, ginibed oganda mowal kendo moyier kuom ogendini duto, gin ogendini mirito maber kata michiko maber. Ma nyiso ni gibiro winjo mit gweh mag Nyasaye kod ritne. Oganda duto noyie kod singruokni. “Ji duto nodwoke niya, ‘Wayie timo gik moko duto ma Ruoth Nyasaye osewacho” (Wuok 19:8). Kata obedo ni singruogno noyiego kod jo-Israel, waneno ka e sigand jo-Israel negi ketho singruogno mane giti-

mo kod Nyasaye.

Kane jo-Israel noyudo chik ne gin e piny manyien. Piny ka piny nikod dwaro mar chik, kendo Nyasaye nomiyogi chik kaka onego gidagi. Chike mane omi Musa negin chike mag Roho kod minyalo ne. E yo machielo, chikego noting’o yore mane onego gilango Nyasaye, mana kaka chike be kelo riwruok ni ng’ato ka ng’ato. Chikegi ot-ing’o chike apar, mana kaka chike mamoko, kaka chike mag jodolo, chiwo misango, kod mamoko, chikegi nomi mana jo-Yahudi, to ok jo-Yunani.

Onego waket e pachwa ni Nyasaye ne ok owacho ni chik Musa biro siko nyaka chieng’, Nyasaye, kaluwore kod ndiko mar Jeremia, nowacho, “Ruoth Nyasaye nowacho niya, ‘Ndalo biro ma anaticie singruok manyien gi dhood Israel kod dhood Juda” (Jeremia 31:31). Ka singruok manyien kata winjruok manyien otim, en gi teko ewi machon. Singruok manyienni ok omedi e machon kende, to en singruok manyien mondo obed ewi machon. Singruogni en chik mar Kristo, kendo ochope kare kane Kristo otho e msalaba.

Gima omiyo chik Musa nitie

Kuom seche matin we wang’i gima omiyo

chik Musa nitie. Ji mang'eny wuoro ahinya ni gima omiyo Nyasaye ne ok omiyowa mana chik kende to ne odwaro ni dhano mondo odag e ngima machon. Ang'o momiyo ne omiwa chik machon kendo ne okelo manyien?

Achiel kuom gino ma miyo chik nitie en ni mondo wang'e kaka richo medore. Dhano nikod lony mar duoko medruok mar richo bedo matin. Nikech enie aluorawa duto, ok ne kagino manigi teko ahinya kuomwa, ahinya moko kuom 'richo matindo tindo', kaka waporu kuomgi. Kata kamano, Nyasaye ma ja-Ler oonge kod riwruok moro amora kod richo. Jaote Habakuk nofwenyo ma ka ne ondiko e buk mar Habakuk 1:13, "In to iler ma ok inyal yie neno richo, kata yie neno timbe mamono. Koro ere gima omiyo irango aranga joma andhokegi, to ok itim gimoro? Koso ang'o momiyo iling' aling'a ka joma richo tieko joma kare moloyogi". Koro, achiel kuom gino momiyo chik nitie en ni mondo dhano ofweny ni oseketho kendo kaka richo medore. Paulo nondiko e jo-Rumi 3:20, "Onge ng'ama nyalo bet e winjruok gi Nyasaye nikech osemako chik, nimar tich Chik en mana miyo dhano ong'e ni oseketho". Ka odhi nyime e jo-Rumi 7:7, "Ayie ka

da Chik onge, to ok dang'eyo ni richo en ang'o. Ka da Chik ok owacho ni 'Kik igombi', to da ok ang'eyo ni gombo en ang'o".

Machiello en ni mondo dhano odhi ir Kristo. Chik nolosi ni mondo olos dhano kod piny e biro mar Yesu Kristo, jal mabiro kelo warruok ni dhano. "Kamano Chik nochalonwa jarit, nya-ka Kristo nobiro mondo omi wabed e winjruok gi Nyasaye kuom yie. To koro ka yie osebiro, to tich jarit orumo" (Jo-Galatia 3:24-25). Jarit en jal manyalo tero nyithindo e skul kama inyalo puonjgie gi Japuonj. Chikne kuom nyithindo en gino manitie kuom kinde matin, ma nitie eseche ma gintie dala kagidhi skul kendo sama gisechopo e skul, kendo giseche ma nyithindo owe e lwet chik mar Japuonj. Koro, Chik machon nokel mondo eka wadhi ir Yesu, Japuonj Maduong'. Wachni olere matut e buk mar jo-Rumi 10:4, kama Paulo nondiko, "To koro Kristo osemiyo Chik obedo maonge gi tich, komiyo ji duto moyie kuome, bet e winjruok gi Nyasaye".

Mogik kuom gigo momiyo chik nitie ma wabiro wacho en ni Chik nolosi mondo obed tipo mar gik mabeyo mabiro. Buk mar jo-Hibrania lero matut kuom wachni. "To chik Musa oting'o

mana kido mar gik mabeyo mabiro, to ok oting'o gigo hie. Misengni ma jodolo timo kaluwore gi chik gitimo higa ka higa. To mano nyiso ni Chik ok nyal miyo jolemo bed kare chuth'' (Jo-Hibrania 10:1). Tipo en kaka tipo mar yien. Ogo-lo ranyisi mar kido mar gimoro, to onyiso gima kare . Koro, mano emomiyo Chik nolosi mondo opuonj dhano e dwaro kichiwo misango makare, kaka Kristo, nochiwo Rembe kaka misango mar richowa. Jayalo mar Singruok machon en mana kaka tipo mar kit polo. Chik nolosi mondo mi dhano oyud Kristo, mondo ong'e adiera e biro mare kod gima omiyo wadwaro jawar. E puonjwa mabiro wabiro ng'iyo Singruok mar Nyasaye kotim kod dhano kod biro mar Yesu Kristo.

1. Nyasaye nosingo ang'o ne jo-Israel?
2. Chik Musa nomi ng'a gini?
3. Riwrwok mane manitie e kind Nyasaye kod richo?
4. Jarit en ang'o?
5. Tipo en ang'o?

Adier/ok adier

1. Jo-Israel negi dhem dhem mondo mi ne giyie

kod Singruok mar Nyasaye.

2. Nyasaye ne temo wacho ni Chik Musa biro siko nyaka chieng’.

3. Gima omiyo Chik Musa ne nitie ni mondo dhano ong’e ni richo ne medore.

4. Achiel kuom gino mamiyo Chik nitie en ni mondo opuonj dhano kit misango makare madwarore.

5. Misango mane itimo e Singruok machon ne nyalo kelo weyo mar richo.

PUONJ MAR ADEK CHIKE MAG KRISTO

Wasefwenyo ni chik nikod dwaro moro, to bang’ dwarono osechopo kare, sane orumo. Yesu nowacho e Mathayo 5:17-18, “Kik upar ni asebiro ni mondo aketh chik Musa kata ni mondo aketh weche jonabi, to asebiro mana ni mondo achopgi. Adier awachonu ni, ka pok polo gi piny orumo, to kata mana nukta achiel mar chik, kata dire achiel matin, ok nolal, nyaka chop gik moko duto timre.” Ji mang’eny temo loko tiend wach mar Kristo kendo ka giwacho ni nobiro mana chopo chik, ok ni gole oko. Kata kamano, ka gimoro osechopo kare, koro ere gima omiyo ichak ti kode? We wang’iane

gima Yesu nowacho. Nobiro ni mondo ochopgi kendo kata kapok polo gi piny orumo, to kata mana dire achiel matin mar chik ok nolala, nyaka chop gik moko duto timre. Ma nyiso ni koponi ochopgi gibiro lal. Kendo, Yesu nowacho ni ka osechopo chikego, ma bende nogurgi e bao, koro chikegi biro rumo. To kane pok Yesu otho, nowacho wach mayot, “tija duto koro orumo” (Johana 19:30). Tije duto ma Yesu nobiro timo nosetiekgi: chopo chik, ka ochiwo ngimane ne richo mar dhano kaka misango migolo go richo. Kendo loso chik mnyien makere.

Kata kamano, kata osebedo ni wan gi Singruok Manyien, ok onyiso ni Singruok Machon ok en kare ma ok wanyal tiyogo. To pod omedo miyowa puonj moko. Paulo ondiko e Jorumi 15:4, “Adier, weche mane ondik chon e Muma nondiki mondo opuonjwa, kendo Muma omiwa kin-da kendo ohowa, mi wabed gi geno.” Singruok machon nyalo puonjowa gik mang’eny kuom Nyasaye, richo, biro mar Christo, gimamoko, mana kaka ne onyalo puonjo jo-Yahudi e kinde machon. Ka onge Singruok machon ok wanyal fwenyo tiend weche mange’ny manie Singruok Manyien. Kata obedo ni en wach maber ma pod

wanyalo puonjruok godo, to ok otweyowa tinen-
deni kuom gik mawatimo gi kit lemowa Kuom
Nyasaye. Ok wadak e bwo Singruok Machon ni-
kech ne en achiel eyi Singruok.

Yesu nobiro mondo olos Singruok man-
yien makare. Kane Yesu notho, noguro Singruok
machon e bao (Jokolosai 2:14). Kendo e kindeno
nochiwo chik manyien. “ To ka ng’ato lamo ni ji
gige , to gige go ok pogi kapok ong’ere malong’o ni
osetho, nikech lemone tiyo mana ka osetho. To ka-
pod ongima to lemoneno onge gi teko kata matin.
Mano emomiyo kata mana winjruok mokwongo-
no ne ok ochako tich kaonge remo” (Jo-hibrania
9:16-18). Jandiko mar Jo-hibrania notiyo gi ranyisi
mondo oler gima omiyo nidwaro ni mondo otho.
Dhano nyadimang’eny ok nyal loso winjruok kata
singruok, to giparo mana kaka de gipog gik moko
ka de gipo ni osetho. To molo yo singruogno onge
gi teko nyaka chop ni ng’atno otho. Kata kamano
tok ka osetho en thuolo mar loso kendo singruok
machielo mi owe machielocha, eyo machielo, Sin-
gruok Manyien mar Kristo ne ok nyal tiyo kane
pod ongima, nochwero rembe ni mondo ochiwu
singruokne, kaka bende chike mag Musa ne ichiwe
kokalo kuom remb chiaye. Kendo, e bao Singruok

Manyien nolosì, kotieko Singruok Machon, Yesu en owuon nobedo adier mar Singruok Manyien makare (Johibrania 8:22).

Kuom mano, to ka Nyasaye owuoyo kuom Singruok Manyien, to mano nyiso ni osemyo Singruok Mokuongo doko Machon, kendo ong'ere ni gima odoko machon, kendo oti, chiegni rumo (Jo-hibrania 8:13). Kamano Yesu Kristo ketho yo machon mar chiwo kendo okelo yo machielo (Jo-hibrania 10:9). Ok wanyal tiyo kod singruoge ariyo dichiel. Kaka ne wafwenyo e puonjwa mokadho, ni tinende wan kuom yie mar Yesu Kristo, kendo ok wan e bwo chikno tinende, Ma en Singruok Machon (Jo-galatia 2:25), kata bende dok chien ne kata riwo Singruok Machon kod Singruok Manyien. Paulo nondiko e Jo-galatia 5:4, “ka udwaro mondo ubed e winjruok gi Nyasaye kuom mako chik, to usepogoru gi Kristo, kendo usea kuom ng'wono mar Nyasaye.” Ne oreswa mana kuom ng'wono (Jo-Efeso 2:8), Omiyo kawa temo rito chik machon, Paulo wacho maler ni wasewuok kuom ng'wono, kendo kuom mano, wawito yore duto ma inyalo warwago, Kaka ng'ato nyalo bedo gi dwaro, chik manyien ni nigi teko moloyo, kata bende en gi dwaro makare moloyo chik machon. Chik

machon ne nigi teko e kinde mane omiye Musa, Nyithind Israel ne ok nyal ng'iyo kata wang'e nikech ler mane wuok kuome (2 Jo-Korintho 3:7). Nikech kuom chik machon marumo ni ne nigi teko to manyien madong'ni nigi teko moloyo. Kuom wach makalo, en chike apar mane ondiki e kite. Paulo medo wacho e Jo-Efeso 2:15, kendo osetieko chik Musa gi wechene duto. Osetimo mago duto mondo oriw ogendni ariyo obed achiel kuome, mondo kue obedie. Wafwenyo ni e kind ndikogi, wan gi weche maler mawacho ni chik machon os ekalo kata ni oseweye, kendo bende oriwo nyaka chike apar.

Ang'o momiyo Nyasaye dichiwo chike ma ok ni kare, ma en, ok ochiwo gino manidwaro, weyo richo? Chikno ok ni ne ok en kare. Notimo mana gino mane oketne ni otim, mondo mi richo ong'ere kendo mondo dhano oyud ngima. Pek ne onge kuom chik. Pek ne ni kuom yom yom kod richo mar dhano, ma ne nigi nyalo mar rito chik.

Nikech chik machon ne osegol oko, ok wanyal dok luwo dwaro mag chike machon kuom telonwa e kinde mag Kristo tinende. Onge kata dire achiel mag chike machon matayowa tinende kata bende chike apar. Ma nyiso kuom

gik ma dinde timo tinende gionge gi teko, nikech gima nitimo kuom achune ne yudore e Singruok Machon. Magin kaka, jodolo, achiel kuom apar, rito sabato, kod tiyo gi nyiduonge. Mano omiyo onge misango mitimo tinende. Ok wanyal mana kawo chik moro amoro to wakel e chike machon. Adier en ni, kawa rito chik achiel onego warit-gi duto (Jo- Galatia 5:3). Ok onego wadwar rito chike machon, nikech chik manyien oloye kod ber. E puonjwa mabiro wabiro puonjore ber ma Singruok Manyien.

Penjo

1. En kinde mane ma Yesu nowacho ni chik machon nepodhi?
2. Ang'o ma Yesu temo nyiso kowacho ni "orumo duto"?
3. En kara ang'o ma dhano bedie makare?
4. En kinde mage ma chike Yesu bed gi teko?
5. Ere kaka chik Musa ne nigi teko?
6. Chiw gigo ma dinde timo ahinya tinende kotenore gi chik machon.
7. Chiw matin kuom gigo mawatimo mapogore kod mago mayudore e chike machon.

Adier/Ok adier

1. Nikech ok wadak e chike machon, be wanyalo wacho ni chik machon ok konywa.
2. E bao chik manyien nokao kar chik machon.
3. Kuom adier nitie chik manyien, manyiso ni chik machon osepodho.
4. Ni chik apar ka ne ok gin achiel kuom chike mane opodho.
5. Achiel kuom gima omiyo chik ne ok kare en ni dhano ne yom yom kendo ne okonyal rito chikego.

PUONJ MAR ANG'WEN TEKO MAR SINGRUOK MANYIEN

Nitiere yore mang'eny ma Singruok Manyien nikod teko moloyo Singruok Machon, kendo thuolo nyalo tamowa mondo wawuo kuomgi duto. Jandiko ma Jo-hibrani chiwo ler makare kuom wachni, koro we wang'iane pogruok matin mane ochiw.

Jadolo makare

Singruok Machon omiyo jodolo teko ni mondo ochung' ni oganda kuom chiwo misango mag chiaye. Ne ok ginyal dhi ir Nyasaye kamano; mak mana ne ginyalo kelo misango kod chiwo mar-

gi ni jadolo, bang'e jadolo ema ne nyalo chiwe ni Nyasaye. To jodologi newuok mana e dhod jolawi, kendo jadolo maduong' ne iyiero kuom nyikwa Aarun. Jodologi ne gin mana dhano mapodho kendo gin gi nyawogi. Kendo ne miyo ne ginyalo hoyo dhano, nikech gin bende ne gin mana dhano. Kawasomo e Jo-hibrania 5:2-3, "Ne ginyalo dembo joma kia kod joma oruenyo, nikech gin bende nyawo ne obembogi e yore mang'eny. Mano emomiyo nyaka gitim misengni ma gigologo richogi giwegi mana kaka gitimo ni ji." Nikech jadolo ne jaricho, kaka jomoko bende, ne nyaka ochiw misangone mokuongo ne en owuon, eka onyalo chiwo misango ne jomoko bende. E bwo Singruok Machon, kata kama-no, wan gi jadolo makare, Yesu. "Emomiyo koro wamakuru yie mawahulo matek, nikech wan gi Jadolo maduong' nosedhi nyaka e nyim Nyasaye. En Yesu wuod Nyasaye. Wan gi jadolo maduong' manyalo kecho nyawowa nikech noteme e yore duto ma wan bende itemowae, to ne ok otimo richo. Emomiyo wasuduru gi chir e nyim kom Nyasachwa mang'won, mondo okechwa, kendo okonywa kuom ng'wonone e kinde mawadwaroe kony" (Jo-hibrania 4:14-16). Bende wan gi Jadolo

mane nyalo neno nyawowa gi chuny lit, nikech nobedo dhano kendo noteme kaka wan bende. Kata kamano, ne ok onyal ringo tem; bende ne ok otimo richo. “Oler, kendo oonge ketho; chilo moro onge kuome, bende osepoge kuom joricho, kendo oseting’e moyombo polo. Onge gima dimi otim misengni pile, kaka jodolo madongo moko kwongo ne timo misengni ma gipuodhogo richogi giwegi, to eka gitimo misengni mipuodhogo richo oganda, to ma ne otimo dichiel ne ji duto kane ochiwo ngimane owuon” (Jo-hibrania 7:26-27). Dolo mar yesu duong’ moloyo machon.

Singo makare

Singruok manyienni ochuoyo chuny kendo en mar chuny. “Anaket chikena e parogi kendo an andikgi e chunygi” (Jo-hibrania 8:10). Singruok mokuongo ne ondik e kidi, to singruok manyien ondikgi e chunywa. Ma okonyiso ni okawo wach mi oketo e chunywa kawanene. To wach biro mana kuom rieko, kawasomo kendo kipuonjowa. “Ondik e kitap jonabi ni, Nyasaye nopuonjo ji duto.’ Omiyo ng’ato ka ng’ato mawinjo duond Wuoro, mi opuonjre kuome, to biro mana ira” (Johana 6:45). Fweny ni nyaka wadhi nyime ka

wawinjo kendo kawapuonjore kuom Wach Nyasaye, koro wachni osendikgi e chunywa. E bwo chik machon, ng'ato ne inyuolo e ringruok kaluwore kod dwaro mar Nyasaye, bang'e ne inyalo puonje wach Nyasaye. Koro, ng'ato puonjore kendo chiwore ne Nyasaye mokwongo kokalo kuom chunye, bang'e obedo achiel kuom Piny Ruodh Nyasaye. Nyaka chop ni wach Nyasaye osechopo kare, tiende ni oonge gi teko e piny.

Koro wanie winjruok machiegni gi Nyasaye. “Abiro bedo Nyasachgi, kendo gibiro bedo joga (Jo-hibrania 8:10). Wechegi ok nyien, nikech bende giyudore e Tim Jolawi 26:12. Kata kama-no, en gi tiende moromo. Chik machon ne oketo pogruok maduong' e kind Nyasaye kod joge. Ma nolere kokalo kuom otamba mane nitie e hekalu kod tij dolo. Koro ji duto nyalo wuoyo kod Nyasaye owuon kaonge jadolo mochung'ne. Jo-Kristo duto, chwo kod mon, manie pinje duto girom mana gi jadolo manie Singruok Machon. “Ruoth chiegni” (Jo-Filipi 4:5). “Eka kue mar Nyasaye modhiero ji ng'eyo norit chunyu gi parou” (Jo-Filipi 4:7). “Onge ng'ama nepuonj wadgi, kata mana puonjo omin mare,kawachone ni, 'ng'e Ruoth,,’nikech gin duto gining'eya, chakre ng'at

matinie molooyo nyaka ng'ama duong'ie molooyo (Jo-Hibrania 8:11). Kaka nawacho mokuongo, e bwo chik machon ng'ato ne inyuolo e ringruok kuom chik machon. Ji mang'eny ok noyie kuom puonjruok kendo kata mana chiwo ngimagi giwegi ne puonj mar Nyasaye. E singruok manyien wang'eyo Nyasaye ka onywolwa kuom Roho (Johana 3:3,5). Singruok manyien ne omi ji duto manie piny duto, to Singruok machon ne oket ne Jo-Israel.

Misango makare

“Anang’wonnigi giduto kuom timbegi maricho, kendo ok nachak apar richogi ngang’” (Jo-Hibrania 8:12). Weyo mar richo wayudo ni Singruok machon ne ongego. “Nikech remb ruedhi gi remb diek ok nyal golo richo” (Jo-Hibrania 10:4). Remo mag misengni machon ne nyiso mana Nyarombo Nyasaye “magolo richo mag piny” (Johana 1:29). Misengni ma nitimo e Singruok machon ne mar “paro richo”, ok ni ne onyalo golo richo (Jo-Hibrania 10:3). Kuom Kristo kata kamano, Nyasaye ok par kendo richowa ngang’. Yesu nochiwo misango makare, ma en owuon. “Mano e kaka Kristo bende ne ochiw ka misango dichiel kende,

mondo oting' richo mag ji mang'eny, to obiro fwenyore kendo mar ariyo, to ok ni ogol richo, to ni mondo okel warruok ne jogo marite" (Jo-Hibrania 9:28). "Wan to opuodhwa nikech Yesu Kristo nochiwo ringre owuon nyadichiel kende, kotimo mana gima ne Nyasaye dwaro" (Jo-Hibrania 10:10). Yesu nochiwo misango ne ji duto, joma tindo kata joma dongo. Ok onyal time di-mang'eny kaka ne itime e kinde machon.

Mogik

Kaka waseneno, nitie teko mang'eny manie Singruok Manyien moloyo Singruok Machon. Nitie moko ma bende mane ogol kuom Singruok Machon, ma oromo nyisowa ni Kristo en wuon Singruok Manyien. Ng'ato ka ng'ato nyaka ng'e kod adiera ni onego wabed kanyakla kuom Singruok Manyien kendo kik wawe Singruok Manyien kawaluwo gima chielo ma opogore kod Singruok Manyien. Kaka wadonjo e Singruok Manyien yot: Yie gi chunyi kuom Kristo kendo ihul kod dhogi ni Yesu e Ruoth (Jo-Rumi 10:9-10), bende kod werruok mar richo kendo ka oba-tisi kuom Kristo kiweyoni richoni (Tich Joote 2:36-39).

Penjo

1. Dhot mane, mane jodolo newuokie e bwo Singruok Machon?
2. Ang'o momiyo Yesu Kristo en Jadolo maduong' makare moloyo jodolo mane nie Singruok Machon?
3. Wach Nyasaye koro ondiki _____kendo _____mar joge?
4. Ang'o mane misango mar chiaye ne nyiso?
5. Tinende iresowa kuom ang'o?

Adier/Ok adier

1. Jodolo manie Singruok Machon ne giber to moloyo ne gichalo kodwa.
2. Yesu ne nyalo neno lit nikech en bende nodak kaka wan.
3. Singruok Manyien chuoyo chuny kendo en mar Roho.
4. Yo achiel mane nyalo ketowa machiegni gi Singruok Machon en ni konywolwa e ringruok.
5. E bwo Singruok Manyien, wang'eyo Nyasaye kendo inywolowa kuom Roho kapok wabedo jo Singruok Manyien.

Poro gigo machalre e Singruok Machon

kod Singruok Manyien

Singruok Machon Singruok Manyien

Mokuongo, Hib. 10:9

Machon, Hib. 8:13

Jadolo maduong' manie
piny, Hib 5:1; 7:23.

Jadolo maduong' man
Levi, Hib 7:11.

Jadolo maduong' otho
Hib 7:23.

Ng'ama chiwo chik,
Musa, Mal 4:4.

Ng'ama kelo winjuok,
Musa, Wuok 20:19.

Singruok ma
okochoopo kare, Hib 8:7.

Winjuok ma
okochoopo kare, Hib 8:6.

Misengni ma ok
kare, Hib 9:9, 10:1-4.

Remb chiaye, Hib 10:4

Onge weyo mar richo,
Hib 10:4, 11

Chiwruok mar remo
mar chiaye, Hib 9:19.

Parruok mar richo,
Hib 10:1-3.

Onge bolruok
e nyim Nyasaye
Mana ne ogendini

Mar ariyo, Hib. 10:9

Manyien, Hib. 8:13, 9:15

Jadolo maduong' manie
“polo”, Hib 8:1

Jadolo maduong' man
Judah, Hib 7:13-14.

Jadolo maduong' ngima
nyaka chieng' 7:24.

Ng'ama chiwo chik,
Yesu Kristo 4:10

Ng'ama kelo winjuok,
Yesu Kristo, Hib 9:15; 12:24.

Singruok mochoopo
kare, Hib 8:6.

Winjuok

mochoopo kare, Hib 8:6.

Misango achiel man kare,
Hib 9:12.

Remb Kristo, Hib 9:12.

Nitie weyo mar richo,
Hib 9:15, Tich Joote 13:38

Chiwruok mar remb
Kristo, Hib 9:18-28.

Parruok mar luoko richo,
Hib 9:14; 1Pet 3:21.

Bolruok nitie
e nyim Nyasaye 10:19.
Ne ogendini duto manie

manie piny achiel, Mal 4:4.

Ma ok osiko, Gal 3:19

Gigo mineno, Hib 9:10

Kido kod gigo mahie,

Hib 9:24; 10:1.

Pwodho ringruok, Hib 9:13.

Mise, 1 Kor 3:9-10.

Ondik e kidi, 1 Kor 3:7.

Mar kinde matin 2 Kor 3:11.

Nogole oko, Hib 10:9.

Nokethi, Jo Efeso 2:15.

Nogole kuome

Rumi 7:6.

Nogole oko, Kol 2:14.

Math 28:19-20.

Singo mogik, Gal 1:6-9.

Gigo mag chuny Joh 4:23-24.

Gigo mag adiera,

Hib 8:1-5.

Pwodho chuny, 1 Pet 1:22.

Mise molony, 1 Kor 3:9-10.

Ondik e chuny, Hib 8:10.

Osiko, 2 Kor 3:11.

Nogure, Hib 10:9.

Ochung', Johana 12:48.

Ochiwe dichiel kendo

nyaka chieng' Jude 3.

Nogure kendo osiko, Kol 1:23

PUONJ MAR ABICH MON ARIYO KOD CHIKE ARIYO

Ka wang'iyoy matut mondo waler tie Singruoge ariyoy, Paulo notiyoy kod ngero mar mon ariyo, Hagar kod Sara, E Jo-Galatia 4:21-5:1. E puonjni, wadwaro ng'iyoy matut wechegi mondo ng'ato ka ng'ato kuomwa owinj matut tie Singruoge ariyoy. Mokuongo, onego wang'i Muma mokuongo. Jo-Galatia nondikne Jo-Yunani, jogo mane otemo dok chien e kit ngima mane gidago, mane oduok chien mondo gidag e bwo chik. Jo- Yunani ne ng'asore kuom bedo nyikwa Abram, to nikech mano, neging'iyoy gweth kod

singo mag Nyasaye kaka margi. Kata kamano, Paulo noparonigi ni Abram ne nigi yawuowi ariyo; Achiel ne en wuod singo, to machielo ne en wuod miyo ma jatich. Achiel noyudo gweth to machielo ne ok oyudo. Kuom mano, bedo nyakwar Abram ok en bedo kod gweth mag Nyasaye. Kuom wachni, Hagar ne en ranyisi mar got Sinai kod chike mane ochiwu, to Ishmael ne en ranyisi mar piny Jo Yahudi kod piny mar Jerusalem kaka piny mane en diere kod kama nileme. Sara ne en ranyisi mar Singruok Manyien mane ni Calvary, to Isaka ne en ranyisi mar ji duto mane nie yie mar Kristo e Singruok Manyien.

Nyuol

Ishmael nonyuol e ngima maber. Ne en ranyisi kane Abram temo konyo Nyasaye mondo ochop Singone ka onge teko Nyasaye. Ne onge singo moro amora e nyuolne. Piny mar Israel en wuod ringruok, kendo gwethne nenore e lela. Achiel nonyuol kiringruok e Singruok Machon. Ogendini neni gi kidono, e ringruok kendo e remo.

Kamachielo, Isaka nonyuol kod teko moro. Min gi ne en chi Abram, Sara. Nyuolne ne en nyuol makare, to Nyasaye nomiyo nyuolne odeko

eka mondo obed makare. Nyuolne ne en nyuol mosingi kod Nyasaye kod nyithi yie. Nyikwa Isaka ne gin jogo moyudo Roho kaka Singo mar Nyasaye, ma ng'enygi nikodgi. E buk mar jo Rumi, Paulo nopogo e kind jo Israel mar ringruok kod jo Israel monyuol kuom Nyasaye. Isaka ne en ranyisi mar Jo Israel monyuol kuom Nyasaye e nyuol manyien, “Ne onyuolgi kuom Nyasaye, to ok kuom anyuola, kata kuom gombo mar ringruok” (Johana 1:13). Kane Nikodemo nodhi ir Yesu, nowuoyo kode kuom nyuol manyien, kendo ni ng'ato nyaka nyuol nyuol manyien, inyuole kod pi kendo Roho (Johana 3:3-5). Kuom mano, nyuolni en nyuol mar Roho kendo opogore kod nyuol mar ringruok mar Singruok Machon.

Kit ngima mane gidago

Hagar kod Ishmael ne gin jotich. Gin ranyisi mar chike mane ochiwu e got Sinai, e yo machielo, chike apar. Singruogegi ne gin sandruok, ma kweregi ne ok nyal chopogi kare. Ka pod wanie Singruok Machon, wan jotich mar richo kendo mar piny.

Sara kod Isaka ne gin thuolo tiende ni ne ok gin jotich. Singruok mar Kristo mane ochiwu

e Jerusalem oketowa thuolo. “Kristo nogonyowa mondo wabed joma ni thuolo” (Jo Galatia 5:1). Kuom Kristo wan thuolo kuom chik Musa, to ok wan thuolo kuom chik moro amora. Wan thuolo e tiyone Nyasaye kuom ng’wono to ok kuom chik. Koro inyalo warwa kuom ng’wono kendo kuom yie kendo yudo ng’wono kuom richo ma wasetimo, ma ne ok nyalre e Singruok Machon. Thuolo mowenwa en thuolo mar bedo mabor kod richo, to ok thuolo mar bedo machiegni kod richo.

Roho mar yawuowi ariyo

Ishmael nineno ka jatich, Roho mar sand. Kane pod Isaka tin, Ishmael ne yanyo kendo nosando Isaka. Bang’e ma nokelo jo Israel moa kuom Nyasaye (Roho), kanisa. Ogendini mag Jo Yahudi emane sando Kristo kod Kanisane. Isaka ne en ng’at masandore, ng’at mamuol kendo majachuny. Kane kanisa mar Kristo ochakore e kaka Jo Yahudi nochako sando jo Kristo. “Chutho, ji duto madwaro doko joma oluoro Nyasaye kodembore kuom Kristo Yesu to nyaka yud sand” (2 Timotheo 3:12). Paulo nedwaro jo Galatia mondo one ni jopuonj jo Juda ne gin wasikgi.

Giko

Ishmael ne ok ng'at monego okawu mwandu wuon; ne imiye mana bath mwandu mag jotich. Kane Ishmael nesando Isaka, Sara noneno, koro nonyiso Abram mondo oriemb Hagar kod wuode. Ang'o momiyo Ishmael noriemi? Nikech ne ok odhi kawo mwandu wuon kod Isaka. Ma nyiso ni Singruok Machon nogol oko. Gweth mag jo Israel nomi jo Caanan. Ne ok nyal wargi chuth, to mano ne ok en achiel kuom chike manie Singruok Machon. Warruok ne ok obiro kuom rito chike.

Isaka kaka wuod singo ne en kende monego okawu mwandu wuon gi ma Abram. Manyiso ni kanisa, ma en mwandu moriwou kod Kristo. "To ka wan nyithind Nyasaye kamano, to wayudo mich ma osesingorenwa bende. Adier, wayudo michgo kaachiel gi Kristo! Chutho, ka wayie neno masira kode, to wanayud duong' kode bende." (Jo Rumi 8:17). Kaka jo Kristo, ogonywa kuom twech. "Kuom mano,owetena, ok wan nyithind dhako ma misumba, to wan nyithind dhako man thuolo. Kristo nogonyowa mondo wabed joma ni thuolo. Omiyo chung'uru motegno, mondo kik uyie chak rwak ng'utu e jok mar bedo misumba

kendo” (Jo Galatia 4:31; 5:1). Kaka waseneno, achiel kuom gweth manie Singruok Manyien en weyonwa richo kod singo mar ngima mochwere. Dok chien ne chik en dok chien ne twech.

Mogik

Nitiere Singruoge ariyo, to Singruok Machon nie got Sinai koluwo Musa to Singruok Manyien nochiwu kod Kristo kendo e msalaba. Waseneno kaka manyien okawo kar machon kendo dok chien e singruok machon en podho kuom ng’wono mar Nyasaye (Jo Galatia 5:4). Ok wanyal ritogi duto. Medo gimoro e Kristo kod chikene, ‘Chik makare mar weyo ng’ato thuolo” (Jakobo 1:25), en kawo Kristo kagimoro matin kendo lalo gweth kaluwore kod Singo.

Penjo

1. Ang’o momiyo jo Yunani neni kod yie ni singo kod gweth mag Nyasaye ne margi?
2. Ang’o ma Hagar kod Ishmael ne nyiso?
3. Kuom ranyisini, nyikwa Isaka ne gin ng’a gini?
4. Ang’o manyiso kuom bedo thuolo kuom Kristo?
5. Ang’o mane temo nyiso ni Ishmael ne oriembi?

Adier/Ok adier

1. Nyuol mar Isaka nenikare, to mana ni nokele kod teko mar Nyasaye.
2. E chakruok ogendini mag Jo Rumi emane sando kanisa.
3. Gweth mag jo Israel mag ringruok ne tin kuom piny Canaan.
4. Kaka nyikwa Isaka moa kuom Nyasaye, jo Kristo koro oriwa kod Kristo.
5. Ka wan jotich Nyasaye, ok wabisandore ahinya.

PUONJ MAR AUCHIEL RANYISI MINENO E SINGRUOK MANYIEN

Waseneno ni Singruok Machon osegol oko, kendo sani wadak e bwo chik mar Singruok Manyien. En duoko mane ma wachni timonwa e ngimawa? Kit paro mang'eny manie dinde mipuonjo kendo oyiego ipuonjogi mana e Singruok Machon kendo gionge e Singruok Manyien. We wang'i e yo machuok gigo mitimo kod ogendini mang'eny.

Rito chieng' Sabato

Dinde mamoko, kaka SDA, pod nigi yie

ni chik mar ang'wen nigiteko. E Wuok 20:8-11 wasom, "Paruru chieng' Sabato, kendo uwale ni Ruoth Nyasaye. Nyaka uti tijeu duto kuom ndalo auchiel, to chieng' mar abiryoy en chieng' yueyo mowal ni Ruoth Nyasaye ma Nyasachu. Chieng'no, un kaachiel gi yawuotu kod nyiu, kata wasumbu machwo kod mamon, kata jambu, kata mana jodak manie miechu, kik ti tich moro, nimar Ruoth Nyasaye nochueyo polo gi piny kod nam, kaachiel gi gik moko duto manie igi kuom ndalo auchiel, to chieng' mar abiryoy noyueyo. Mano emomiyo Ruoth Nyasaye nogwedho chieng' Sabato, kowale mondo obed maler." Nikech Nyasaye noyueyo odiochieng' mar abiryoy to sabato noket tenge mondo opar ndalo mamoko mag chwech, koro iwacho ni onego warit sabato tinende kendo wakete maler.

Chik mar sabato ne en achiel kuom chike mane ondik e kidi kendo Paulo nolero wachni ni chikni ne kalo. "Chik mane ogor e kite nukta ka nukta osebet kakelo tho, to kata kamano nobiro gi ler maduong' mane omono jo-Israel ng'iyo wang' Musa tir, kata obedo ni lerno ne rumo kamano. Koro gima Roho kelo donge nyaka bed gi ler maduong' moloyo koso?..... Ka gima rumo ema ne

nigi ler kamano, koro gima dak mosiko to dibed gi ler maduong' machal nade!" (2 Jo-Korintho 3:7,8,11). Kamano, teko mar sabato nosekalu. Chik mar rito sabato nokochiw nyaka chop e got Sinai emane ochiwe, kendo onge ng'ama rito chik sabato tinende. "Nilor ewi got Sinai, kendo niwuoyo kodgi gie polo, kimiyogi chike makare, kendo madeira kod buche mabeyo, kendo nipuonjogi wach sabato mari maler. Bende nimiyogi chike mabeyo gi dho Musa jatichni" (Nehemia 9:13-14). Fweny ni Nehemia nowacho ni chik sabato nochiw ni mana jo-Israel kod Musa e got Sinai. Onge ng'at manyalo luoro chik mokia ni nitie. Kendo, wang'eyo kuom ndiko mar jo Kristo machon ni kanisa mane nitie are chakruok nilemo odiochieng' mokuongo mar juma.

Nyiduonge mitiyogo e thum

Thoth dinde mang'eny tiyo kod nyiduonge kagilamo Nyasaye. Onge chik moro amora etiyu kod nyiduonge e lemo miyudo e Singruok Man-yien; to bende, wayudo mana chik mar wer. En adiera ni tiyo kod nyiduonge nitie e Singruok Machon, kata kamano, Singruok Machon ok nyal ti kodgi kaka teko e gino ma wapuonjore tinende.

Tung', kaka oporo kod gita, oluonggi e polo kaka fweny, to ok owachgi ni mondo oti kodgi e lamo Nyasaye. Nyadimang'eny, fweny en buk mar ranysi kod weche minyiso. Polo owuon en Roho, ok nyal nene, mano emomiyo be tung' inyalo yud e Roho kata kama ok ne? Singruok Manyien en tekowa e lemo, kendo ok oluong nying tung' e wesgo. Kendo, kanisa mane ochakore ne ok ti kod tung' e lemo.

Achiel kuom apar

Thoth dinde mamoko chuno jo kanyaklagi mondo ogol achiel kuom apar, kata gichiw, ochike e Singruok Machon. "Achiel kuom apar mag gik moko duto ma piny onyago, bed ni gin cham kata olembe, gin mag Ruoth Nyasaye, kendo gin gik maler mowalne" (Tim jo-Lawi). Jo-Israel ne ok gol achiel kuom apar kaka owinjore; kata kama-no, ne ochikgi. Kuom adiera, kane jo-Israel chiwo kaka ne oneno gichiwu to negi chiwo mokalo achiel kuom apar.

To nikech tim mar Singruok Machon, grube mang'eny pod paro ni ochikwa ni mondo wachiw achiel kuom apar. Ochikwa ni mondo wachiw, to onge kama ochikwa ni mondo wagol achiel

kuom apar. “Chieng’ jumapil ka jumapil, ng’ato ka ng’ato kuomu mondo opog moko kuom gik ma Nyasaye okonyego, oket tenge mondo solro kik tim ka abiro” (1 Jo Korintho 16:2). Ka wane-no chik ni mondo wachiw, to Paulo nowacho ni mana gik ma Nyasaye osekonyowago; ok onyiswa marom nade. Kata kamano, ma ok onyiso ni mondo wachiw matin. Ka jo-Israel nochik ni mondo ochiw achiel kuom apar e Singruok Machon, to koro onengo wayie ni wachiw mang’eny e bwo Singruok manikod nengo. Emomiyo, kata waonge kod chik ni mondo wachiw achiel kuom apar, achiel kuom apar onengo bed chakruok mar chiwowa, ok giko. Paulo nochiko jo-Kristo mondo ochiw kod chuny mamor ok e ang’ura (2 jo-Korintho 9:7). Ka ng’ato ochiko wadgi kaka onengo ochiw, to mano nyalo kelo ang’ura e chiwono, ma ng’ato ok nyal yudoe gweth.

Chiko Nyasaye tir kod lemo

E bwo Singruok Machon, dhano nedhi ir jadolo ka gidwaro chomo Nyasaye e lemo. Ne gichiwo misango mar chiaye, to ne en mana jadolo emane chiwo misengni go. Ne en jadolo ema newang’o ubani ka ilemo. Eyo machielo, jadolo

nochung' e kind dhano kod Nyasaye.

Machielo, e bwo Singruok Manyien dhano chomo Nyasaye tir. Tinende onge jodolo ma one-go wadhi kuomgi mondo wagik ir Nyasaye, nikech waduto wan jodolo, jodolo maler matimo misengni mag chuny (1 Petro 2:5). Ok wachiw chiaye kaka misango, to wachiwo misango; wachiwore wawegi kaka misango. “Emomiyo owetena, asayou kuom ng’wono mar Nyasaye mondo uchiw ringreu obed misango mangima kendo maler ma Nyasaye nyalo yiego, nikech mano e yo maradier mar lemo monego oluw” (Jo-Rumi 12:1). “Emomiyo, kuom Yesu, pile watimuru ni Nyasaye misango mar pak. Adier, dhowa mahulo nyinge mondo opake pile” (Jo Hibrania 13:15). Kendo, waneno ni wachiwo misango, kendo misangono en mana wawegi. Jodolo e Singruok Machon nochiki ni mondo owang’ ubani ni Ruoth Nyasaye (Wuok 30:8). Tinende, wawang’o ubani, to ubani ma wawang’o en lemowa. “Kane Nyarombo okawo kitabuno kamano, gik moko ang’wen mangima kod jodongo piero ariyo gang’wengo, nopodho piny e nyime. Moro ka moro kuomgi ne nigi thum kod tewni mag dhahabu ma ubani opong’o. Tep ubanigo ochung’ kar lemo mag jo

Nyasaye” (Fwrny 5:8). Fweny ni en gino mitemo wachi ni en kit lemo kod tiyone Nyasaye, kendo nikech ja Kristo ka ja Kristo nithuolo chimo Nyasaye tir.

Nyangu

Nyangu mineno en ranyisi mar Singruok Machon. Ja Yahudi moro amora madichwo nitimone nyangu kaka ranyisi mar singruok e kindgi gi Nyasaye. Jo Kristo bende itimonigi nyangu, to en nyangu mar chuny. “Kane uyie kuom Kristo to noteru nyangu, to ok nyangu mar ringruok, to nyangu mar chuny, ma en lonyo kit dhano machon matimo richo” (Jo Kolosai 2:11). Fweny ni Paulo nofwenyo kit nyanguno kaka nyangu mar chuny mitimo kaonge lwedo mane nie Singruok Machon. Nyangu mar chunyni en ranyisi mar weyo richo mar ringruok. “Ooyo, ja Yahudi maradier en ng’at ma ja Yahudi gie chunye, kendo tero nyangu maradier bende en mar chuny. En tich Roho, to ok en tich rito chik. Kata obedo ni ng’at ma kamano ok yud pak kuom dhano, to oyudo kuom Nyasaye” (Jo Rumi 2:29). Nyadimang’eny, Paulo nondiko e Jo Galatia 5:6, “Nimar ka wan kuom Kristo Yesu, to bedo moter nyangu, kata bedo ma ok oter nyan-

gu, ok kony gimoro, to gimoro achiel kende madwarore en mana yie matiyo kuom hera”.

Jomoko dwaro riwo batiso kaka ranyisi mar Singruok; katakamano, Paulo ne ok owacho kamano. Paulo nodhi nyime e Jo Kolosai 2:12, “Nikech kane obatisu, to gik moko ariyo notimore: ne oyiku e liel gi Kristo, kendo ne ochieru bende gi Kristo, nikech uyie kuom teko mar Nyasaye mane ochiero Kristo oa kuom joma otho”. Nyangu mar chuny itimo ka oyikwa e batiso. Kuom mano, ok en nyangu; to moloyo, en seche ma Nyasaye terowa e nyangu mar chuny ka oweyowa richowa. Batiso ok en ranyisi kata jares mar Singruok Manyien. To moloyo, Roho Maler en jawarwa (Jo Efeso 4:30).

Mogik

Waseng’iyo e yo machuok gigo ma thoth jodinde timo kendo mitimo tinende ma waonge kod teko. Kuom mano, ma luwore kod thoth ji ok ong’eyo pogruok manitie e kind Singruoge ariyogo. To bende wasefwenyo moko kuom gik ma ok watim manitimo e Singruok Machon, kendo an kod adiera ni inyalo paro pogruok mamoko. Onego wang’i teko mar gino ma watimo ka wati-

yo ni Nyasaye; Kata kamano, tekono iyudo e Singruok Manyien. Ageno, ni puonjni okonyi ng'eyo pogruok manie kind Singruoge ariyogi, makonyowa pogo wach Nyasaye (2 Timotheo 2:15).

Penjo

1. Gin chike mage mane ondik e kidi?
2. Nehemia nowacho Kanye ni chik mar odiochieng' sabato nomi Jo Israel?
3. En kit ubani mane ma wawang'o ni Nyasaye?
4. Ranyisi mar Singruok machon en ang'o?
5. En kit nyangu mane mitimo kaonge lwedo?

Adier/Ok adier

1. Achiel kuom apar en chiwo achiel kuom gigo ma ng'ato nigo.
2. Onge teko e tiyo kod nyiduonge e Singruok Manyien.
3. Nikech waonge kot teko e chiwo achiel kuom apar tinende, Nyasaye dwaro ni mondo wachiwu matin.
4. Batiso en ranyisi kata jares mar Singruok Manyien.
5. Gima iwacho e Singruok Manyien en kit lemo mar chuny kod tiyo ni Nyasaye.